

HALKBİLİMSEL METAETİK KURAM İLE HACI BEKTAŞ VELÎ'NİN BESMELE TEFSİRİNDE CÖMERT OLMAK VE HIRSIZLIK YAPMAK ETİK DEĞERLERİ

THE ETHICAL VALUES OF BEING GENEROUS AND STEALING IN THE
COMMENTARY OF BASMALAH BY HACI BEKTAŞ VELÎ WITH METAETHIC
THEORY OF FOLKLORE

SACİDE ÇOBANOĞLU

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Çağımızda geliştirilen teknoloji insanlığa sanal-dijital bir dünyanın kapılarını açmıştır. Toplumlar kısa bir süre içinde bu yepyeni dünyanın modernite rüzgarlarına kapılmışlardır. Fakat süratle etik değerlerin yitirmeye başlanması ve kültürel yozlaşma içine düşülmesi, toplumları bu duruma karşı ivedilikle önlem almak zorunda bırakmıştır. Türk toplumunda yitirilen etik değerleri halkbilimsel bakış açısıyla yeni nesillere yeniden kazandırmak amacıyla halkbilimi, etik ve metaetik alanlarında disiplinlerarası bir çalışmayla *Halkbilimsel Metaetik Kuramı* ortaya koymuş ve kuramının inceleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemini* geliştirmiş bulunmaktayız. Kuramımız etik değerleri; ahlaki, sosyal ve dinî gelenekler tasnifiyle incelemektedir. Hacı Bektaş Velî; Bektaşî tarikatının kurucusu, İslam felsefesi dinî geleneğinin en önemli temsilcilerinden büyük bir mutasavvıf ve eserlerindeki halk fikirleriyle toplumu şekillendiren kolonizatör bir dervıştır. Hacı Bektaş Velî'nin eserleri, dinî gelenekle şekillenen etik anlayışımızın, etik kodlar dahilinde kültürel ergonomimize uygun olarak yansıtıldığı kültürel ürünlerimizi barındırmak bakımından oldukça zengindir. Bu çalışmada Hacı Bektaş Velî'nin *Besmele Tefsiri* çalışma evreni olarak belirlenmiştir. Çalışmanın konusu; kuramın dinî gelenekler kategorisinde yer alan Hacı Bektaş Velî'nin *Besmele Tefsirindeki Hikâye* anlatısında, *Cömert Olmak Olumlu Etik Değerleri ile Hırsızlık Yapmak Olumsuz Etik Değerlerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemiyle* etik çözümlemesinin yapılması ve etik değerlerin halk felsefesindeki yerinin ortaya konmasıdır. *Hikâye* anlatısındaki halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler ortaya konulmak suretiyle *Halkbilimsel Metaetik Kuramın*, Hacı Bektaş Velî'nin eserlerine uygulanması noktasında örnek bir çalışma yapmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Kuram, Metaetik, Besmele Tefsiri, Hacı Bektaş Velî.

Abstract

Developing technology in our age has opened the doors of a virtual-digital world to humanity. However, the negative effects of this development were seen in a short time. Tradition has been moved away and ethical values have begun to be lost. In order to bring the lost ethical values in Turkish society to new generations with a folkloric point of view, we have introduced *Folklogical Metaethics Theory* with an interdisciplinary approach in the fields of folklore, ethics and metaethics, and we have developed the method of Folklore Grounding Metaethics Analysis. The works of Hacı Bektaş Velî are very rich in that they contain cultural products that will be useful in updating our ethical values in Turkish folk philosophy, where our ethical understanding shaped by religious tradition is reflected in ethical codes in accordance with our cultural ergonomics. In this study, Hacı Bektaş Velî's *Basmalah* Commentary was chosen in order to look at our cultural richness from a different perspective. The subject of the study is to reveal the place of the ethical values of generosity and stealing in the narrative of the *Basmalah* Commentary of Hacı Bektaş Velî, which is in the category of religious traditions of the theory in folk philosophy. It is aimed to make an exemplary study on the application of *Folklogical Metaethics Theory* to the works of Hacı Bektaş Velî by revealing the folk ideas in the folklore sense and the propositions in the metaethics sense of the storytelling.

Keywords: Folklore, Theory, Metaethics, Basmalah Commentary, Hacı Bektaş Velî.

Giriş

Çağımızda gelişen teknoloji, insanlığa büyük fayda sağlamaktadır. Fakat gelişen teknolojiyle birlikte 21. yüzyıl başlarından itibaren konuk olunan sanal-dijital dünyanın bir kültürel yozlaşma kaosuna neden olduğu görülmektedir. Bu kültürel yozlaşmanın sebebi, sanal-dijital dünyanın yarattığı sanal kafes içindeki insanın giderek köklerinden uzaklaştığını, kendine yabancılaştığını ve robotlaştığını fark etmemesidir. Bu farkındalığa sahip toplumlar hemen harekete geçmiş ve yitirdikleri değerleri yeniden kazanmak yolunda çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Görünen odur ki insanlık, çok kısa bir süre içinde, aslına rucû etme çabası olarak adlandırılabilir bu çabayı topyekün göstermeye başlayacaktır. Türk toplumu geçmişten bugüne getirdiği mitolojik arka planı, tarihi alt yapısı, dini ve gelenekleri doğrultusunda oluşturduğu köklü bir halk felsefesine sahiptir. Bu sebeple Türk toplumu, kültürel yozlaşma kaosunda farkındalık sahibi toplumlardan biri olmalıdır. Kuşkusuz bu köklü felsefenin ahlak kurallarını ve etik anlayışını oluşturan en önemli damarlarından biri dinî gelenektir.

İnsanlık tarihi boyunca, insanın bir birey olarak kendine sorduğu soru, varoluşunun nedenidir. İnsanın kurduğu bütün medeniyetlerde bu varoluşun sorgusu görülmektedir. Bu sorunun cevabı dinde ve felsefede aranmıştır. Mehmet Kaplan (1986), milletimizin yaşattığı değerlerin İslam kaynağından beslendiğini dile getirmekte ve Türk kültürü ve İslam medeniyetinin senteziyle toplumumuzun farklı bir yaşam statüsü yakaladığına işaret etmektedir. Yakalanan bu yüksek statünün hem Türklerin günlük yaşamında hem de edebiyat, sanat ve bilim alanındaki farklı bakış açılarında kendini gösterdiğini söylemektedir. Mehmet Dikici (2005); varoluşunun gayesini bulmaya çalışan bireyin, bu sorunun cevabı çoğunlukla dinde bulunduğunu, din ve dinî geleneğin bir toplumun en önemli yapı taşlarından biri olduğunu vurgulamakta dinin insan davranışlarında, dünya görüşünde, sosyal hayatında, gelenek ve göreneklerinde, son derece etkili bir unsur olarak yer aldığını ve toplumların meydana getirdikleri kültürlerin, medeniyetlerin inandıkları dinlerden beslendiğini ifade etmektedir.

Türk kültüründe dinin önemi ve İslamiyet'in etkisi tartışılmaz. Türkler dünya görüşlerini İslamiyet'le yoğurmuş ve bir *Türk kimliği* olarak ortaya koymuşlardır. Süleyman Hayri Bolay (2007, 18); İslamî değerlerin İslam pratiğinden, imanının uygulanmasından ve günlük hayatta her an yaşanmasından doğduğunu ve geliştiğini işaret etmekte, bir kısım değerlerin farklı mekân ve farklı zamanlarda uygulamaya dökülerek gelenekleştiklerinden söz etmektedir. Bu uygulamaların tamamının bir medeniyet hadisesi olarak asırlar boyunca test edildiğini, özellikle Ramazan ayında Türk toplumunda nasıl bir medeniyet hadisesinin, bir değerler yumağının ve bir insanlık manzarasının teşkil ettiğini görmemenin mümkün olmadığını dile getirmektedir (Çobanoğlu, 2021b, 1582).

Dinî geleneği en güzel dile getiren eserler menkıbeler, menâkıbnâmeler, velâyetnâmeler, dinî temele dayalı hikâyeler, şiirlerdir. Bu halk edebiyatı ürünleri, dinî gelenekle şekillenen etik anlayışın, etik kodlar dahilinde kültürel ergonomiye uygun olarak yansıtıldığı, etik değerlerin güncellenmesinde fayda sağlayacak kültürel ürünlerin başında gelmektedir. Bu eserlerin bir kısmı toplumda velî olarak adlandırılan çok önemli dinî şahsiyetler tarafından verilmiş, bir kısmı da bu şahsiyetler etrafında teşekkül etmiş eserlerdir.

Toplumumuzun halk felsefesini, dinî gelenek çerçevesinde ve toplumsal etik anlayış beraberinde veren en önemli velilerimizden biri Hacı Bektaş Velî'dir. Hacı Bektaş Velî Nişabur'da doğmuştur. Seyyid İbrahim Sani'nin oğludur. Seyyid İbrahim Sani, oğlu Hacı Bektaş Velî'ye, devrin âlimlerinden Hoca Ahmet Yesevî'nin önde gelen halifesi Lokman Perende'den eğitim aldırılmıştır. Eğitiminin ardından Hacı Bektaş Velî, Anadolu'ya gelmiş, Suluca Karahöyük'e yerleşmiş ve olgunluk dönemini burada yaşamış, irşat faaliyetlerini burada sürdürmüştür.

Lokman Perende'nin eğitimi ve Hoca Ahmet Yesevî'nin öğretisiyle yaşayışı, davranışları, ona müracaat eden insanları teşkilatlayışıyla doğrudan doğruya Hoca Ahmet Yesevî'nin Oğuz erenliğini bütün nüas ve derinliğiyle Anadolu ve Rumeli'ye taşıyan Hacı Bektaş Velî büyük bir bilgedir (Ö. Çobanoğlu, 2021, 8).

13. yüzyıl Anadolu insanının ihtiyaç duyduğu ruhu, fikri ve teşkilatçı önderliği şahsında birleştiren Hacı Bektaş Velî, bir kolonizatör derviş olarak büyük kitleleri, dinî gelenek çerçevesinde, evrensel bir hoşgörü ile yoğurmuş, eğitmiş ve Türklük bilinciyle hareket etmelerini sağlamıştır.

Bir toplumu diğerinden ayıran en önemli unsurdan biri, o toplumun etik anlayıştır. Her toplum yaşadığı coğrafyaya, sürdürdüğü yaşam biçimine göre bir dünya algısı içindedir ve bu algıya paralel olarak bir hayat felsefesi edinmiştir (Çobanoğlu, 2021c, 414). Bu hayat felsefesinde, dinî gelenek çerçevesinde devamlılığını sürdüren etik değerlerin ayrıca büyük bir önemi vardır. Etik değerler; toplumsal yaşamda *iyi, kötü, doğru, yanlış, adalet, erdem, vicdan* gibi kavramları temel alan bütün pratikleri içeren yargılar ve doğrulardır. Etik değerler hem olumlu hem de olumsuz olurlar. Olumsuz etik değerler de olumlu etik değerler kadar önemlidir çünkü olumsuz etik değerler bir toplumun sınırlarını ifade eder. Etik eylemin nereye kadar kabul görebileceğinin göstergesidir. Toplumun neyi kınadığını, neyi reddettiğini, neyi cezalandırdığını, neyi asla affetmediğini belirlerler. Her olumlu etik değer, zıttı eylendiği takdirde olumsuz bir etik değere dönüşür (Çobanoğlu, 2022a, 180-181).

Toplumların halk felsefesi, yaşanılan döneme uygun olarak yaratılan sözlü anlatımlar; masallar, halk hikâyeleri, fıkralar, bilmeceler yanı sıra yazılı anlatımlar; menkıbeler, menâkıbnâmeler, velâyetnameler, dinî temele dayalı hikâyeler ve bu anlatılar yoluyla verilmek istenen etik felsefesi beraberinde tüm bu anlatıların gerçekte yaratılma ve anlatılma nedeni olan insanın ruh dünyasındaki karşılıklarıyla husule gelir. İşte bu noktada, etik problemlerinin çözümünde dinî geleneği bir etik felsefesi beraberinde vermeyi amaçlayan büyük mutasavvıf Hacı Bektaş Velî'nin eserleri, Türk halk felsefesinden yola çıkarak kültürel etik kodlarla yapılandırılmış, kültürel ergonomiye uygun olan çözümleri ortaya koymak için başvurulacak başlıca kaynaklardır. Bu çalışmada; Hacı Bektaş Velî'nin *Besmele Tefsirinde, Hikâye* başlıklı anlatıda konu edilen *Cömert Olmak Olumlu Etik Değeri* ile *Hırsızlık Yapmak Olumsuz Etik Değeri*ni *Halkbilimsel Metaetik Kuram* çerçevesinde ve kuramın inceleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselleme Yöntemi*yle incelenecektir.

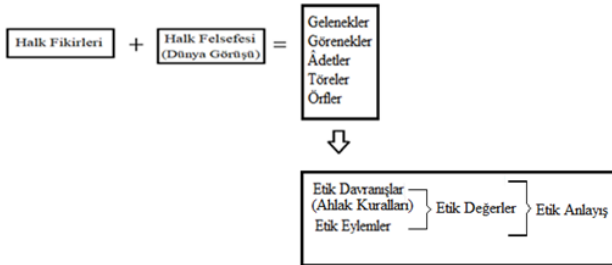
1. Halkbilimsel Metaetik Kuram

Halkbilimsel Metaetik Kuram; halkbilimi, etik ve metaetik alanlarında disiplinlerarası bir çalışmayla ortaya konmuştur. Halkbilimsel Metaetik Kuram'ı *kavramsal çatı elementleri* ve *kavramsal yapı elementleri* olarak iki kısma

ayrılmaktadır. Kuramın kavramsal çatı elementleri; *Halk fikirleri*, *Halk felsefesi* ve *Disiplinlerarasılıktır*. Kuramın kavramsal yapı elementleri ise; *Önermesi* ve *İşlevi*dir. Halkbilimi, gelenekleri inceleyerek insan davranışların çözümlemek onu daha iyi anlayabilmek amacını taşıyan bir bilim dalıdır (Çobanoğlu, 1999, 63). Halkbiliminde uzun yıllar metin merkezli çalışmalara ağırlık verilip bağlam merkezli çalışmaların gecikmesi etik ve metaetik konularının sadece felsefenin ve ilahiyatın alanına girdiği şeklinde yanlış bir kanaatin yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Oysaki etik ve ahlak sözcükleri huy, karakter, mizaç, gelenek anlamını taşıyan sözcük köklerinden türemişlerdir. Bu bağlamda halkbilimi ve etik disiplinlerinin ilk ortak noktası etik ve ahlak sözcüklerinin gelenek kavramını karşılayan sözcük köklerinden türemiş olmalarıdır. Bu durum, gelenekleri inceleyerek insanı tanımaya çalışan halkbilimi ile etik alanı arasında bariz bir yakınlık olduğunu göstermektedir (Çobanoğlu, 2022b, 198).

Özkul Çobanoğlu (2000, 12-14) halk felsefesini; sosyo-kültürel bir düzen, zihinsel, metafizik bir sistematik olarak tanımlamakta ve Alan Dundes'ten yaptığı aktarmada Dundes'in (1972) halk felsefesini oluşturan çekirdek birimlerin halk fikirleri olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. Claude Lévi-Strauss (1994) ise sözlü nakil yoluyla gelen kalıplaşmaların gündelik yaşama uygulanmasını halk felsefesi olarak tanımlamakta ve halk felsefesini yap-takçılık olarak adlandırmaktadır. Dundes ve Lévi-Strauss'un işaret ettikleri bu çekirdek birimler, halk fikirleri (folk ideas), bir araya gelerek halk felsefesini meydana getirmektedir (Çobanoğlu, 2000, 12-14). Halk fikirleri yoluyla ulaşılan halk felsefesi, sosyal normların ortaya çıkışlarında bağlam görevi üstlenmekte, sosyal normlar da etik davranışlar, etik eylemler ve etik değerlerin ortaya çıkışlarında bağlam görevi üstlenmektedirler. Bu uzun soluklu süreç bir şema dahilinde şu şekilde gösterilebilir.

Tablo 1: Halkbilimsel Metaetik Kuramın Yapı ve Çatı Unsurları Şeması

Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın kavramsal yapı elementlerinden *Kuramın Önermesi*: Ahlaksal yaşam; gelenekler, görenekler, âdetler, töre ve örfleri esas alarak temellendirilebilir'dir. Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın özünü *Halkbilimsel Temellendirme* oluşturmaktadır. Etik temellendirme, bir etik yargısının haklı gösterilmesi, etik yargısının haklılığının belgelenmesi işlemidir (Onart, 1976, 90- 91). Her etik yargı temellendirilebilme özelliği taşımalıdır ki fen bilimlerinde temellendirilen bulgular gibi ispatlanabilir olsunlar. Metaetik özünde iki soruya cevap arar. Bu sorular: *Bir ahlak yargısı nedir?* ve *Bir ahlak yargısı mantıksal olarak temellendirilebilir mi?* sorularıdır (Tepe, 2011, 93-98). Metaetik; bir etik olguyu, bir etik eylemi ya da bir etik problemi önermeler kurarak temellendirir; halkbilimi

ise temellendirmeyi halk fikirleri ve bu fikirler yoluyla ulaştığı halk felsefesi (folk philosophy) ile yapar. Yine disiplinlerarasılıkla bu iki alanın araştırma yöntemleri sentezlenebilmektedir. Bu anlamda metaetiğin bir etik sorununa bakarken sorunun çözümünde bir yöntem olarak kullandığı temellendirme yöntemi ile halkbiliminin inceleme yaptığı olgularda dayanak noktası durumunda olan halk fikirlerini ve halk fikirleri ile ulaşılan halk felsefesini (dünya görüşü) ortaya koyması iki disiplinin örtüştüğü bir diğer noktayı oluşturmaktadır (Çobanoğlu, 2022c, 57).

Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın kavramsal yapı elementlerinden *Kuramın işlevi*; toplumların gelenek, görenek, âdet, töre ve örflerini inceleyerek o toplumu tanımayı hedefleyen halkbiliminin bakış açısıyla etik olguları/olayları felsefi olarak inceleyerek etik üzerine bir üst düşünme biçimi ortaya koymayı amaçlayan metaetiğin bakış açısını birleştirerek bu oluşumların toplumların etik anlayışlarının oluşmasında nasıl etkili olduklarının tespitini yapmayı sağlar. Etik değerlerin oluşumlarında bağlam görevi üstlenen gelenekleri; *Ahlaki Gelenekler*; *Sosyal Gelenekler* ve *Dini Gelenekler* olarak üç kısımda inceleyen kuramımız, Halkbilimsel temellendirme ile etik değerlerin özündeki halk fikirlerinin birlikteliğiyle ifade bulan halk felsefesini ortaya koyar, bu felsefeden hareketle günümüz etik problemlerine kendi toplumumuzun mitolojik arka planına, tarihi alt yapısına, dünya görüşüne göre çözümler üretir (Çobanoğlu, 2022d, 351-353).

Halkbilimsel Metaetik Kuram; Ahlaksal yaşamı, gelenekler, görenekler, âdetler, töre ve örfleri esas alarak temellendirmekte, olgu ve olaylara dair davranışların nedenini açıklamakta, olgu kümeleri arasında ilişki kurmakta, sistematik gözlemlere dayalı kanıtlar ortaya koymakta, sorular üretebilmekte, öngörü geliştirebilmekte, modifiye edilebilmekte ve tüm bunlardan hareketle kapsamlı bir önerme olarak ahlaksal yaşam; gelenekler, görenekler, âdetler, töre ve örfleri esas alarak temellendirilebilir önermesini ispatlamaktadır (Çobanoğlu, 2022e, 35).

2. Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi

Etik alanında bugüne kadar temellendirme olarak; *Kozmolojik Temellendirme*, *Teolojik Temellendirme*, *Antropolojik Temellendirme* ve *Sosyolojik Temellendirme* yöntemleri kullanılmaktaydı fakat halkbiliminin bu temellendirme yöntemlerinin dışında kalması ve özellikle sosyolojik temellendirmenin bulunduğu bir yerde halkbilimsel temellendirmenin bulunmaması söz konusu olamazdı. Bu sebeple bu temellendirme yöntemlerine bir temellendirme yöntemi daha ekliyoruz. Bu temellendirme yönteminin adı *Halkbilimsel Temellendirme*dir. Halkbilimsel Temellendirmeyi şöyle tanımlamaktayız; etik değerlerin oluşumlarında bağlam görevi üstlenen sözlü/yazılı kültür ürünlerinin, sosyal normların, ritüellerin, maddi kültür unsurlarının halkbilimsel anlamda halk fikirleri ve metaetikselsel anlamda önermelerle gerekçelendirilmelerine *Halkbilimsel Temellendirme* diyoruz. Bu noktada halkbiliminin etik olay ve olgulardan yola çıkarak belirlediği halk fikirleri, metaetikte önermeler olarak karşılık bulmaktadır (Çobanoğlu, 2022f, 110-113). Etik değerlerin oluşumlarında bağlam görevi üstlenen gelenekler; *Ahlaki Gelenekler*; *Sosyal Gelenekler* ve *Dini Gelenekler* olarak üç kısımda incelenmektedir.

Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi'nde ilk sırada; halkbilimindeki *etik eylemler*, metaetikte *moral olgular* olarak ele alınmakta ve anlatıda ya da etik oluşumdaki etik olgular sıralanmaktadır. İkinci aşamada; sıralanan etik olguların anlatıda ya da etik oluşumdaki bağlamları baz alınarak

halkbilimsel anlamda *halk fikirleri*, metaetiksel anlamda *önergeleri* kurulmaktadır. Üçüncü aşamada ise belirlenen halk fikirleri ve kurulan önermelerden yola çıkarak etik değerlerin halk felsefesindeki yeri tespit edilmektedir¹ (Çobanoğlu, 2021a, 310). İnceleme yönteminin her bölümünde metaetik alanının doğruluk, anlam ve yöntem konusundaki sorularına cevap verilmektedir.

3. Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Hacı Bektaş Velî'nin *Besmele Tefsiri*

Bu başlık altında *Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi*yle incelenecek olan *Hikâye* anlatısındaki *Cömert Olmak ve Hırsızlık Yapmak* etik değerlerinin mitolojik arka planları, etik disiplini çerçevesinde İslam felsefesi filozofları ile Batı felsefesi filozoflarının konuya ilişkin düşünceleri ve etik değerlerin geçiş dönemi eserleri ile siyasetnamelerde nasıl yer aldıkları incelenecektir.

Bir toplumun sözlü ve yazılı eserleri o toplumun halk felsefesini (dünya görüşü) ifade eder. Bu anlamda sözlü ve yazılı eserler, verildikleri dönemin zihniyetini yansıtmakla hem tarihi açıdan hem de halkbilimsel açıdan önem taşımaktadırlar. Halkbilimsel Metaetik Kuram'a göre eserlerdeki etik değerler; *Ahlaki gelenekler*, *Sosyal gelenekler* ve *Dini gelenekler* olarak üç başlık altında tasnif edilmekte ve bağlı buldukları geleneklere göre incelenmektedir.

Hacı Bektaş Velî'nin eserleri; hoşgörülü yaklaşımının egemenliğinde, İslamiyeti yaymak, Bektaşilik geleneğini öğretmek, insanlar arasında birliktelik oluşturmak amacıyla kaleme alınmış kıymetli eserlerdir ve halk edebiyatı ürünleri arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu eserlerde yer alan, dini gelenek çerçevesinde şekillenmiş, toplumsal kabullerle bir toplumun sosyo-kültürel yapısına bağlı olarak yapılan kültür yasasının sosyal yaşam içinde farklı kültürel bağlamlarda, sürdürülebilir bir şekilde insana uyumlaştırılması olarak tanımladığımız (Çobanoğlu, 2022g, 179-181) kültürel ergonomiye uyum sağlamış ve bir etik kod olarak kodlanmış etik değerler; hem Türk toplumuna hem de taşıdıkları evrensel özellikler itibarıyla tüm insanlığa ışık tutmakta, neyin, nasıl yapılması gerektiği konusunda insanlığı aydınlatmaktadır. *Besmele Tefsiri* Hacı Bektaş Velî'nin insanlığa yol gösteren kıymetli eserlerinden biridir.

Besmele Şerhi, Hacı Bektaş Velî *Besmele Tefsiri* adıyla neşredilmiştir. Hacı Bektaş Velî bu eserinde bismelenin mana ve ruhunu yorumlar. Bunu yaparken de ayet, hadis ve birtakım kıssalardan deliller getirir (Güzel, 1982: 19).

Makâlât ile birlikte istinsah edilen *Besmele Tefsiri*, Hacı Bektaş Velî'ye atfedilen *Kitâb-ı Tefsîr-i Besmele Ma'a Makâlât-ı Hacı Bektaş* adıyla, Manisa Kütüphanesi'nde 3536 numara ile kayıtlıdır. 827-1423 tarihinde *Cafer bin Hasan* tarafından istinsah edilen 30 varaklık eser, tek nüsha olup şimdiye kadar ikinci nüshasına rastlanmamıştır (Duran, 2010: 205).

İslam dininde *Besmele*'nin önemi çok büyüktür, *Besmele* her işin başıdır. Hz. Peygamber yapılan işlerin bereketli olması için işe başlarken *Besmele* çekilmesini öğütlemektedir. Bu sebeple *Besmele*; hat sanatıyla yazılı eserlerin girişine, Türk-İslam dünyası mimarî eserlerde kapı üstlerine, duvarlara yazılmak suretiyle yanı sıra halk anlatılarında çeşitli tabirlerle, deyimlerle kullanılmak suretiyle edebiyatta,

¹ Konuyla ilgili daha önceki çalışmamızda, Dede Korkut Kitabı'nda 173 olumlu ve olumsuz etik değer tespit edilmiştir. Olumlu ve olumsuz etik değerlerin toplam bağlam sayısı 929'dur. 126 olumlu etik değer, 777 bağlam sayısı; 47 olumsuz etik değer, 152 bağlam sayısı Dede Korkut Etik İndeksi'nde yerlerini almışlardır. Çalışmanın tamamı için bkz. (Çobanoğlu 2021a: I-814; Çobanoğlu 2021b: 814-1771)

sanatta, halkbiliminde, toplum hayatında yaşar/yaşatılır. Hacı Bektaş Velî'nin *Besmele Tefsirinde* Besmele'nin önemini vurgulayan 22 ayet bulunmaktadır. Mutasavvıf insanlara dünyada ve ahirette mutlu olmanın yolları küçük hikâyelerle anlatılmıştır. Bu hikâyelerden bir tanesi Sultan Mahmut ile uğruyu konu eden hikâyedir. Hikâye şu şekilde aktarılmaktadır:

“Hikâye: Sultan Mahmut bir gün bahçesinde oturmuş, hizmetlerine cömert bir şekilde altın ve inci dağıtıyordu. Yoldan geçen bir uğru (hırsız), bahçe kapısının aralığından içeri baktı, sultanın açık gönlünü, cömertliğini gördü. Gönlünden şöyle geçti. “Eğer ben böyle cömert bir padişahın malını çalarsam, o da duyarsa görünen o ki hiçbir şey demez.” Bir gün fırsat buldu. Sultanın atının boynundan otuz bin kızılık (otuz bin altın değerindeki) gerdanlığı çaldı. Sultan çok kızdı, bağırdı. Cellatlarına buyurdu. Kolcular yolları sâf sâf bağladılar. Uğruyu hemen tanıyıp yakaladılar, bağladılar, sürükleyerek sultanın huzuruna getirdiler. Çaresiz uğru, padişahın hışım ve siyasetini görünce ağladı. Ağlayan Sultan “Sorun o bedbaht adama niçin ağlıyor?” dedi. Sordular. Uğru; “Filan gün bahçe kapısından baktım. Sultanın güleç yüzünü, keremini gördüm ve onun bu haline aldandım. Eğer bu sultanın bu kadar hiddetli olduğunu bilseydim, o gerdanlığın yakınından bile geçmezdim.” dedi. Sultan emretti. O uğrunun elini çözdüler. Hamama götürdüler. Sultanın elbiselerinden bir bohça getirdiler. Bu uğruya giydirdiler. Sultan o atını gerdanlığıyla ona bağışladı ve “Onu, şehirde gezdirin ve bu kişi sultanın keremine inanıp küstahlık etmiştir.” diye bağırın buyurdu” (Hacı Bektaş Velî, 2010, 237-239).

Görüldüğü gibi Hacı Bektaş Velî, *Hikâyede Cömert Olmak Olumlu Etik Değeri* ile *Hırsızlık Yapmak Olumsuz Etik Değerini* konu etmiş ve hikâyeyi kıssadan hisse çıkartılacak bir anekdot olarak işlemiştir.

3.1. Cömert Olmak Olumlu Etik Değerinin Mitolojik Arka Planı

Campbell (2003, 12) *toprakın* bütün bir mitolojinin, bütün bir inancın odak kişisi, yaşamın annesi, yaşamın besleyicisi yanı sıra ölüleri yeniden doğmak üzere kabul eden yaşamın cömert tanrıçası olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda İlk Çağ toplumlarında cömertlik etik değerini barındıran ana tanrıça kültü görülmektedir. Sümer mitolojisinde insanlara karşı cömert davranan, onları koruyan, kayıran ana tanrıçalar *Nammu*, *Ninhursag* ve *İnanna*dır. *Nammu*; gökleri ve yeri doğurmuş diğer tanrıları yaratmıştır. *Ninhursag*; hayatın, verimliliğin ve üretkenliğin sembolüdür. *İnanna*; aşk ve bereketi ifade etmektedir. Ortadoğu'nun ilk egemen tanrıça figürü olan aşkın ve bereketin koruyucusu tanrıça *İnanna*; Babil'de *İştâr*, Anadolu'da *Kybele*, Yunanistan'da *Aphrodite/Demeter*, Roma'da *Venüs* gibi farklı şekillerde tezahür etmiştir. Bütün bu tanrıçalar, verimliliğin kutsal bir dişi tarafından korunması geleneğini temsil etmektedirler (Caner, 2004, 69).

Yunan mitolojisinde cömertlik sıralamasında *Arete* ve *Hestia* en başta yer alan tanrılardır. Cömertlikte ve konukseverlikte ilk işmarı veren Skherie Adası'nın kraliçesi, Alkinoos'un karısı ve Nausikaa ile Laodamas'ın annesi *Arete*dir. Yine cömert tanrıların başında gelen *Hestia*, Kronos'un yuttuğu çocuklardan biridir. Kardeşler arasında en büyüğüdür. Tanrısal varlıkların içinde en cömert ve en erdemlisi olarak bilinir. Kendisine ibadet edenler onu fazilet timsali olarak nitelendirmektedirler (Erhat, 2012, 5).

Türk mitolojisinde yaratıcı tanrıça olarak Umay Ana görülmektedir. Yeryüzü ve toprağın soyutlanmış hali olan Umay Tanrıça, eril Gök Tanrı döneminde bile cömertliğin,

çocuklara ve kadınlara sahip çıkmanın sembolü olarak değişerek dönüştürerek günümüze kadar gelmiş, devamlılığını sürdürmüştür (Çobanoğlu, 2016, 11-35).

Diğer mitolojilerden farklı olarak erişilen yüksek etik anlayışın göstergesi bağlamında, Türk mitolojisinde cömertlik, bir etik eylem olarak görülmekte ve Dede Korkut Kitabı'nda *yağmalatma geleneği* olarak karşımıza çıkmaktadır. Oğuz toplumunda hanların, beylerin cömertliklerinin göstergesi durumunda bir eylem olan yağmalatma geleneği Oğuzlarda son derece önem verilen bir gelenektir. Beylerbeyi Salur Kazan, Üç Ok ve Boz Ok beyleri ordasına geldiklerinde, yılda bir defa toy vermekteydi. Toyda yenilip içildikten sonra Kazan Bey, hatununun elinden tutarak otağından uzaklaşır ve orada bulunan davetliler onların bütün eşyasını yağmalarlardı. Yağmadan sonra yağmaya katılan bütün beyler Salur Kazan'ı selamlarlar ve atlarına binip yurtlarına geri dönerlerdi. Salur Kazan bir yıl, bu yağmalatma geleneğine Dış Oğuz'u davet etmemişti. Onun bu hareketi Dış Oğuz'un başı Uruz Koca'nın isyan etmesine ve bir iç savaşın çıkmasına neden olmuştu. Geleneğin ne denli önemli olduğunu isyana yol açmasından anlamak mümkündür. Türkler, Yakın Doğu ülkelerine geldiklerinde yağmalı toy geleneklerini de getirmişlerdir. Bu geleneğin izleri manzum ve mensur eserlerde *han-ı yağma (yağma sofrası)* sözünde görülmektedir (Çobanoğlu, 2021b, 1253-1254).

Yine Dede Korkut Kitabı'nda cömertlik, adaletle hükmeden yöneticilerin cömertliği olarak dört ayrı bağlamda yer almaktadır. Birinci bağlam, Dirse Han'ın adalet ve cömertlik göstererek erdemli ve hünerli oğlu Boğaç Han'a beylik ve taht vermesi; ikinci bağlam, Boğaç Han'ın babasını esaretten kurtarması karşısında Bayındır Han'ın adaletle hükmederek ve cömertlik göstererek ona beylik ve taht vermesi; üçüncü bağlam, Kazan Bey'in kendisi için türlü fedakârlıklar gösteren Karaçuk Çoban'ı adaletle hükmederek ve cömertlik göstererek imrahorluğa terfi ettirmesi; dördüncü bağlam, Bayındır Han'ın Gürcistan'dan gelen haracın beyler arasında adaletli dağıtılamayacağına, beylerine karşı cömert davranamayacağına üzülmeleri olarak sıralayabiliriz (Çobanoğlu, 2021b, 1671). Dede Korkut Kitabı'nın mukaddime kısmında ise misafire cömertce ikramda bulunmak hem cömertlik hem de misafirperverlik etik değeri kapsamında ele alınmış ve *Konuğu gelmeyen kara evler yıkılsa yig* (Ergin, 1986, 9) cümlesiyle bu etik eylemle ilgili halk fikri beyan edilmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda hem Bayındır Han'ın hem de Kazan Han'ın verdikleri toylarda attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kıldırıp tepe gibi et yığıp göl gibi kıymız sağdırarak kurdukları sofralarla, verdikleri ziyafetlerle halklarına karşı gösterdikleri cömertlik bu etik eylemin Türk kültüründeki önemini tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır.

3.2. Hırsızlık Yapmak Olumsuz Etik Değerinin Mitolojik Arka Planı

Günümüzde bir kişiye ait taşınır bir malı, rızası olmadan yarar sağlamak maksadıyla bulunduğu yerden almak olarak tanımlanan hırsızlığın geçmişi, insanlık tarihi kadar eskidir. Hırsızlığın mitolojik arka planında görülen en önemli örnek Antik Yunan Mitolojisindeki *Promete miti*dir. Prometheus *önceden gören* anlamını taşımaktadır (Erhat, 2012, 254). Prometheus tanrıların sahip olduğu akıl gücünde pay sahibi bir titandır ve elinde bulundurduğu aklın gücünü yarattığı bütün mahlukların hizmetine sunmaktadır. Zeus insanlara kızmış ve onları cezalandırmak için ateşi onların elinden almış, onları karanlığa mahkum etmiştir. Prometheus aklın gücünü

kullanarak Feruk (Şeytantsi ağacı) denilen ağaçtan eline bir dal alır ve Lemnos adasına gider. Hephaistos'un alevler fişkırana ocağına yaklaşıp, madenleri eriten kızgın ateşinden bir kıvılcım çalar ve elindeki sopanın özünün içine saklar, onu ilahi bir armağan olarak insanlara götürür (Can, 2012, 27). Böylece Prometheus insanları yeniden aydınlığa kavuşturur. Prometheus'un hırsızlığı ulvî bir sebeple yapılan bir hırsızlık olmakla birlikte mitolojide görülen hırsızlık olayına örnek teşkil etmektedir.

Yine Yunan mitolojisinde hırsızların tanrısı olarak *Hermes* görülmektedir. Antik Yunan mitolojisinde *Hermes* yolcuların, tüccarların, habercilerin, kumarbazların ve hırsızların tanrısı sayılmaktadır. Baş tanrı *Zeus* ve yağmur perisi *Maiainın* oğlu, tanrıların en kurnazı, en hızlısıdır. Bu yüzden de zeus onu ulak olarak seçmiştir. Hermes yolda bir kaplumbağa görür, kaplumbağanın içini boşaltarak *lir* adı verilen bir müzik aleti icat eder. Bu sırada karnı acıkır. Ağabeyi *Apollona* ait öküzlerden elli tanesini çalar. İki öküzü kesip kızartır ve yer. Hayvandan arta kalanları da bir yere saklar. Ayak izlerini silerek geri döner ve mağarasına girip uyur (Erat, 2012, 5).

Türk mitolojisinde hırsızlık yapan kuş olarak saksagan görülmektedir. Türk destanlarında saksagan; aldatan, güvenilmez, çalan, çırpan bir varlık olarak nitelendirilmiştir. *Kara Tıgan Han ile Suksagan Han* destanında konu müstakil olarak işlenmektedir (Radloff, 1999, 661).

Dede Korkut Kitabı'nda Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda bir hırsızlık/gasp olayı görülmektedir. Bay Püre Bey'in oğluna hediyeler almaları için İstanbul'a gönderdiği bezirgân kafilesi on altı yıl sonra geri dönmektedir. Evnük Kal'ası casusları bezirgânların geldiğini görür ve onları kâfirlere casuslarlar. Kâfir ordusu gelir bezirganları yağmalar.

"Bazırganlar yatur iken gafil ile biş yüz kâfir koyıldılar, çapdılar, yağmaladılar. Bezirganun ulusu tutıldı, kişisi kaçarak Oğuza geldi." (Ergin, 1986, 35).

Bamsı Beyrek kâfirlerle savaşır ve hırsızlık yaparak gasp ederek ele geçirdikleri bazırganların mallarını onların elinden kurtarır (Çobanoğlu, 2021a, 503).

3.3. Etik Disiplini Çerçevesinde İslam Felsefesi Filozoflarının Cömert Olmak Olumlu Etik Değerine Yönelik Görüşleri

İslam felsefesi filozofları dört tane temel erdem olduğunu kabul ederler. Bu temel erdemler: *hikmet*, *şecaat*, *iffet* ve *adalettir*. Toplumsal yaşam içinde birey ancak bu erdemlerin tümüne sahip olduğu zaman övülmeyi hak eder. Bir huyun övgüye layık erdem vasfını kazanabilmesi için onun birey tarafından bir başkasına gösterilmesi ve bir başkasına sirayet etmesinin sağlanması şartı vardır.

Hacı Bektaş Veli; İslam dinî geleneği içinde *Kur'anın* emirlerine ve sünnete bağlı olarak Türklük bilinciyle yapılandığı felsefesini, tasavvufun temel kuralları üzerine inşa etmiştir. Mutasavvif eserlerinde Türk halk felsefesi öğretisini yansıtmakta, erdemli, ahlaklı, olgun insan yetiştirme amacıyla insanı insan yapan değerleri, büyük bir hoşgörünün hakimiyetinde ve tüm insanlığa seslenen evrensel bir nitelikte ortaya koymaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin değerler sisteminde öncelik, insanın *kendisini bilmesidir* çünkü kendini bilen haddini bilir, haddini bilen Allah'ını bilir ve mütevazı olur. Bu anlamda Bektaşilik geleneğinde mütevazı olmak *toprak olmak* ifadesiyle karşlanır ve çok büyük önem arz eder (2007, 78).

Hacı Bektaş Velî, *Makâlât* adlı eserinde Bektaşî tarikatının öğretilerini *dört kapı, kırk makam* olarak düzenlemiştir. Dört kapı ile kast edilen *şeriat, tarikat, marifet* ve *hakikat* kapılarıdır. Bu zikredilenlerin her biri, on bölüm halinde toplam kırk makâmdan oluşmaktadır (2007, 52). Eserde mutasavvıfın hoşgörü hakimiyetinde, evrensel nitelikte kaleme aldığı etik anlayışı, insanca yaşamak için kaçınılmaz bir gereklilik olarak gördüğü erdemleri ve erdemlere bağlı olarak yapılanan etik değerleri dile getirdiği görülmektedir.

Hacı Bektaş, tasavvuf felsefesinin *ne varsa âlemde o vardır âdemde* teziyle insanın kâinata var olan her şeyin bir özeti olduğunu ve bu büyük âlem içinde *Rahman* ve *Şeytan* olarak iki dualist gücün bulunduğunu belirtmekte ve bu iki dualist gücü şu şekilde dile getirmektedir. Allah insanın kalbinin sağ tarafına yedi kale koymuştur ve her kalenin bir muhafız vekili vardır. Bu muhafızlar; *ilim, cömertlik, ar/hayâ, sabır, perhizkârlık, korku, edeptir*. Diğer güç Şeytan ise durmaksızın insanı kandırmaya çalışır ve *küfür/şüphe, heva, kibir, hased, cimrilik, tama', öfke, gıybet, gülmek* ve *maskaralıkla* insanı şaşırtır, ona vesvese verir ve onu yoldan çıkartmak için uğraşır (2007, 35-50).

Hacı Bektaş Velî, Allah'ın insanın kalbinin sağ tarafına koyduğu yedi kaleden ikincisi olan *cömertliği*; tutumlu olma, imkanlar ölçüsünde insanlara yardım etme olarak tanımlamaktadır. Mutasavvıf dört türlü cömertlikten bahsetmektedir: Birincisi *mal cömertliği*, zenginlerde bulunur. İkincisi *beden cömertliği*, gazilerde bulunur. Üçüncüsü *can cömertliği*, âşiklarda bulunur, dördüncüsü *gönül cömertliği*, âriflerde bulunur (2007, 60). Mutasavvıf cömertliği bir erdem olarak görmektedir bu sebeple Anadolu halkına ve tüm insanlığa cömertliği aşlamak için çaba göstermiş, ihtiyaç sahiplerine, muhtaçlara yardım etmeyi dinî ve insanî bir borç bilmıştır. Hacı Bektaş Velî'nin yaşadığı dönem, toplumsal çatışmaların yaşandığı çalkantılı bir dönemdir. Bu bakımdan mutasavvıfın kurduğu Bektaşî tarikatının usul ve erkânında birinci dereceden önem taşıyan *eline, diline, beline sahip ol* öğretisinin ve *incitsen de incitme* sözüyle ifade ettiği felsefesinin, bütün insanlara hoşgörüsüyle yaklaşan, bütün insanlığı kucaklayan bakış açısının bu çalkantılı dönemde, toplumsal çatışmaların giderilmesinde ve toplumsal etik anlayışın yerleşmesinde etkili olmuştur.

Mevlana, Hacı Bektaş Velî'nin çağdaşı İslam felsefesi filozofudur. Felsefesinde insan sevgisi ve hoşgörünün ön planda olduğu görülmektedir. Mevlana, Mesnevi'sinde bu sevgi eksenini çerçevesinde insanlığa yedi öğüt vermektedir. Bu yedi öğüt, yedi evrensel nitelik taşıyan etik değerler, faziletlerdir. Mutasavvıf *Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol!! Şevkat ve merhamette güneş gibi ol!! Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol!! Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol!! Tevazu ve alçakgönüllükte toprak gibi ol!! Hoşgörüde deniz gibi ol!! Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol!* diyerek felsefesini dizelere dökmüştür (Mevlana, 2003,301). Mevlana, hükümdarlara halklarını adaletle ve cömertlikle yönetmelerini öğütlemekte, adaletin gerektirdiği cezaları uygularken iyilik yapılması gerektiğini ve zulümlerin ancak adaletle dengeleneceğini söylemektedir (1994, 97). Hükümdarların cömert olmaları, sabırlı olmaları, herkese iyilik etmeleri, suçlulara karşı adaletle davranmaları gerektiğini vurgulamakta ve adaleti tesis etmek kaygısıyla acele karar vermemelerini öğütlemekte, bazen suçlunun pişman olmasına zaman tanımanın adaletin tecelli etmesinde fayda sağlayabileceğini söylemektedir (1999, 23).

Yunus Emre, Hacı Bektaş Velî'nin çağdaşı İslam felsefesi filozofudur. Yunus Emre'nin felsefesi de insan sevgisi ve hoşgörüyü dayalıdır. Yunus *yaratılanı severiz*

yaratandan ötürü diyerek din, dil, kültür farkı gözetmeksizin bütün insanlığı kucaklamaktadır. Mutasavvıfın bu düşünceleri Hoca Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş Veli ve Mevlana ile özdeşleşmektedir. *Risalet'ün Nushiye* adlı eserinde, erdem sahibi insanların iki cihanda saadet kazanacağını, erdem sahibi olmayanlarınsa hüsrana düşeceklerini söylemektedir. Cömertliği çok önemli bir erdem olarak telâkki eden mutasavvıf, dünya nimetlerini cömertçe dağıtanların iç huzura kavuşacakları ve başarıya ulaşacaklarını düşünmektedir. Bu dünyada malını ve mülkünü ahiret için dağıtanların tebdil-i mekândan sonra ödülleri Tanrı katında alacaklarını söylemektedir. Cömert olan kişinin hızlı koşan yüz bin kişiyi geçeceği ve bu dünya meydanında hak ettiği ödülü alacağı şeklindeki düşüncesini eserinde şu sözleriyle dile getirmektedir: *Ki yüz bin yögrügi bir sâhi utdı/Bu meydan öndülin ol aldı gitdi* (Tatçı, 1991, 438b-108).

Farabi'nin felsefesinde cömertlik etik değeri, Allah'ın sıfatlarından biri olarak kavram yönüyle ele alınmıştır ve büyük önem teşkil etmektedir. Bu anlamda İslam ahlak felsefesinde adalet; *hikmet, şecaat, iffet, adalet* olarak ifade edilen dört temel faziletten biri kabul edilmektedir ve *cömertlik* de bu dört temel faziletin yanında yer almaktadır Farabi'ye göre cömertlik ve adalet Allah'ın âlem ile ilişkisini anlatan kavramlardır, bireye indirgenen cömertlik ve adalet ise insanın kendinde bulunan yetkinliklerdir ve ancak başkasına yansıtılmasıyla ortaya çıkarlar. Bu kavramlar hem toplumsal yaşantı içinde hem de dinî inançta yer almaktadırlar. Mükemmelliği idrak edilen varlıklarda, üstünlüğe işaret ederler fakat mutlak anlamda cömert ve adil olan yalnızca Allah'tır. Farabi ahlak felsefesinde dört temel faziletin yanı sıra önem arz eden cömertliği; Allahın sıfatlarından biri olmakla *cevad* sözcüğüyle, ahlaki faziletlerden biri olarak *seha* sözcüğüyle ifade etmiş ve cimrilik ile müsrifliğin itidali olarak nitelendirmiştir (Farabi, 1961, 108).

Gazali, Farabi'ye benzer olarak yaratma eylemini Allah'ın *cömertliğine* bağlamış, evrendeki düzeni, yaratılan eşyadaki özeni hep bu cömertlik değeriyle açıklamıştır. Gazali, mevcudun eksizsiz olarak varoluşuna dair inancının *eşyanın doğru yerleştirilmesi* olarak ifade etmiş ve bunun ilahi adalet anlayışından kaynaklandığını dile getirmiştir. Allah'ın cömertlik (cûd) sıfatını da varolan her şeye hayır vermesi şeklinde yorumlamakta ve âlemdeki varlıkların ihtiyacı olan iyiliği cömertliğinden dolayı verdiğini söylemektedir (Ormsby, 2001, 226). Filozof âlemdeki mükemmel hiyerarşiyi Allah'ın ilahi adaletinin yansıması olarak görmekte ve bu görüşünü *İmkân dâhilinde var olandan daha mükemmeli yoktur daha iyisi, daha kusursuzu ve daha mükemmeli mümkün değildir* sözleriyle ifade etmektedir (Gazali, 1983, 258).

İbn Sina, *cömertliğin* tanımını *gerekeni karşılıksız olarak verme, affetme, geniş gönüllü olma, eli bol olma* olarak yapmaktadır. Filozof cömertlik etik eylemini *hakiki/gerçek cömert* ve *mecazi cömert* olarak ikiye ayırmıştır. *Hakiki/gerçek cömertliği* karşısındakinden herhangi bir fayda beklemeksizin karşılıksız olarak veren; *mecazi cömertliği* ise yaptığı cömertlik karşısından övgü bekleyen olarak tanımlamış ve mecazi cömertliğin olumsuzluğunu dile getirerek asıl olan değer hakiki/gerçek cömertlik olduğunu ifade etmiştir (İbn Sina, 2005, 144-145). İbn Sina ariflerin Tanrı'nın yeryüzündeki halifesi olması gerektiğini bu sebeple sahip olmaları gereken erdemlerin başında cömertliğin geldiğini söylemektedir. Cömertlik erdemine sahip olabilmek için ariflerin, evrenle bir olup evrenin ortak amacı için çaba sarf etmeleri gerektiğini ve ancak bu çabayı sarf eden ariflerin her şeyde Hakk'ı temaşa ederek,

incitmeye/incinmemeye ihtimam göstererek mutlak bir cömertlik ve merhamet kazanılabileceklerini dile getirmektedir (İbn Sina, 2017, 188).

İbn Miskeveyh, *cömertlik* erdeminin altında, altı alt erdemden bahsetmekte ve bu alt erdemleri şöyle sıralamaktadır; *eli açıklık (kerem)*, *diğerkâmlık (isar)*, *asalet (nubl)*, *yardımsızlık (muvâsat)*, *bağışlama (semahat)* ve *feragat (müsamaha)*. Benzeri bir tasnif Nasîruddîn Tûsî'de de görülmektedir. İbn Miskeveyh'in cömertlik tasnifinde Nasîruddîn Tûsî'den farklı olarak *affetme (afv)*, *insaniyet (mürüvvet)* erdemleri bulunmaz. Miskeveyh *sabır*, *kanaat*, *barışseverlik*, *kötülüklerden sakınma* ve *utanma erdemlerini* itidal erdeminin bünyesinde yer alan alt erdemler olarak kabul etmektedir. Cömertlik sonradan kazanılacak bir servetle alakalı değildir, içinde bulunulan hal ile alakalıdır. İhtiyacı olacağı gerekçesiyle parasını saklayan, vermeyen, paylaşmayan kişinin cömert davrandığı söylenemez. Bu sebeple filozof cömertliği; verme eyleminde, orta yoldan ayrılmamak, mal/para v.s gerektiği yerde gerektiği kadar vermek, gerektiği gibi harcamak olarak tanımlamıştır (İbn Miskeveyh, 1967, 20).

Nasîruddîn Tûsî, İslam felsefesinde iyi ve kötü ahlak ya da güzel ve çirkin huylar olarak tanımlanabilecek erdem ve erdemsizlikleri huy kapsamında ele almış, bunları insan nefsinin melekeleri olarak kabul etmiştir. Erdem, *ifrat* ve *tefrit* denilen iki aşırı ucun ortasıdır. Bu ortadan, ifrat veya tefrit yönündeki herhangi bir sapma erdemsizliktir. Erdem orta nokta olarak belirlenmiş, erdemsizlikler ise onun karşısındaki uçlar konumunda yer almıştır. Erdemler ve erdemsizlikler, ifrat ile tefrit arasındaki farklı hareketlerine göre şekillenmektedirler. *Düşünen nefis* dengeli hareket edilmesi ve kesin bilgiler elde etmeye yönelmesi durumunda *ilim erdemi* ve buna bağlı olarak da *hikmet erdemi* ortaya çıkar. *Yırtıcı nefis* dengeli hareket etmesi ve düşünen nefse boyun eğmesi durumunda *hilim erdemi* ve buna bağlı olarak *cesaret/yiğitlik erdemi* ortaya çıkar. *Hayvani nefis* dengeli hareket etmesi ve düşünen nefse boyun eğmesi halinde ise *iffet erdemi* ve buna bağlı olarak da *cömertlik erdemi* ortaya çıkar. Bu üç erdemün uyumlu bir bileşik meydana getirmesinden *adalet erdemi* doğar. Adaletin varlığı diğer erdemlerin yetkinliğine işaret eder. Bu anlamda *cömertlik erdemi*ne sahip bir kimse cömertliğini göstermiyorsa ya da bir başka bireye bu erdemün sirayetini sağlayamıyorsa o kişi cömert değil, savurgandır. Aynı şekilde yiğitlik erdemine sahip olan biri başkasını olumlu anlamda etkileyemiyor, erdemün sirayetini sağlayamıyorsa o kişi yiğit değil, kıskançtır. Bu noktada Tûsî, etkisi kendisiyle sınırlı olan bir hikmetin sahibini de filozof olarak değil, sadece görüş sahibi bir birey olarak tanımlamaktadır (Tûsî, 2007, 60-99).

3.4. Etik Disiplini Çerçevesinde Batı Felsefesi Filozoflarının Cömert Olmak Olumlu Etik Değerine Yönelik Görüşleri

Batı felsefesi filozofları erdemi, ahlaki açıdan iyi ve doğru davranışlarda bulunmak olarak tanımlamakta yanı sıra bireyi iyi ve doğru davranışlarda bulunmaya yöneltecek diğer bir söyleyişle bireyi iyi insan olmaya yöneltecek nitelikler olarak açıklamaktadırlar. Erdemli insanın sahip olduğu nitelikler; *doğruluk*, *dürüstlük*, *yiğitlik*, *cesaret*, *cömertlik*, *hüner*, *merhamet*, *bağışlama*, *hoşgörü*, *minnet duyma*, *alçak gönüllülük*, *misafirperverlik*, *terbiye*, *nezaket*, *edep*, *iyi niyet*, *vefa* gibi faziletler, olumlu etik değerlerdir (Çobanoğlu, 2021b, 1339).

Sokrates, erdemi *iyi ve kötü arasındaki farkı bilmek* olarak tanımlamış ve bilgi ile erdem arasında bağ kurarak *bilgi, erdemdir* demiştir. Sokrates'in iki önermesi

vardır; bunlardan biri *erdem bilgidir* diğeri ise *hiçkimse bilerek isteyerek kötülük etmez* önermeleridir. Filozof bu iki önermeyi birbirine bağlı olarak düşünmüş ve erdemi bilgi olarak nitelendirdiğinde erdemın karşıtı olan kötülük etmek olumsuz eylemini de bilgisizlik olarak ele almıştır. Sokrates'e göre insanı erdemli kılmamanın yolu, erdemın ne olduğunun tanımlanmasıdır. Erdemi oluşturan unsurlar *cesaret, ölçülülük, adalet, doğruluk, dürüstlük, cömertlik* gibi faziletlerdir. Sokrates erdemleri bilmeyi ve onları uygulamayı aynı kategoride değerlendirir. *Bilmek ve eylemek* onun için ayrılmaz bir bütündür. Bir insanın kendini iyilikten, güzel ahlaktan alıkoymasını bilgisizliğindendir. Bir eylemin kötülüğü tespit edildikten sonra bazı gerekçelerle hala onu yapmaya devam etmek kötü olandan gelecek, görevli iyiliğe itibar etmek doğru bir eylem değildir (Platon, 1997, 355a-b).

Platon; ideal devleti tanımlarken, dört tane erdemden söz etmiştir. Birinci erdem, devlette bulunması gereken *adalet* erdemidir. İkinci erdem, yöneticilerde bulunması gereken *hikmet* erdemdir. Üçüncü erdem, işçilerde bulunması gereken *çalışmak* ve *itaat etmek* erdemi, dördüncü erdem ise bekçilerde bulunması gereken *cesaret* erdemidir. Her bir erdem, bir toplumsal sınıfı ifade etmektedir. Ruhun ahengi toplumsal sınıfların kendilerine karşılık gelen erdemlere sahip olmasıyla sağlanır. Adalet erdem sınıflarının uyumunu sağlayan en yüce değerdir. Adaletle ulaşan insan, tüm erdemlere sahip olan insandır (Platon, 1992, 353/d).

Aristoteles, cömertliği ahlaki bir fazilet olarak nitelendirmektedir. Filozofa *iyi davranış*; eksikliği veya fazlalığı olmayan, başkaları tarafından kınanmayan, ifrat ve tefrit olarak nitelendirilen iki aşırı uçtan uzak olan davranış olarak tanımlamakta ve bu doğru olan davranışa *orta* adını vermektedir. Bu düşünceye göre *cesaret*, atılganlık ile korkaklığın; *cömertlik* ise israf/savurganlık ile cimriliğin arasında ortayı teşkil etmektedir (Ross, 1959, 6-9). İki aşırı uç olan israf/savurganlık ile cimriliğin arasında *doğru olan ortayı* teşkil eden cömertlik insanlara faydalı bir fazilet olarak övgüye değer bir davranıştır. *Cömert* kişi, vermek güzel olduğu için verir fakat bu noktada da ölçülü olmak esastır. Cömert kişi, hediye verirken kime, ne kadar ve ne zaman hediye vereceğini; hediye alırken de kimden, ne kadar ve ne zaman hediye alacağını bilmelidir. Cömertliğin servet sahibi olan kişilerin gerçekleştirebilecekleri bir etik eylem anlamına gelmediğini söyleyen Aristoteles, kendisi de ihtiyaç sahibi olan bir kimsenin, başka birine maddi olarak az miktarda cömertçe yardım etmesinin, servet sahibi birinin ihtiyaç sahibi bir kimseye maddi olarak çok miktarda cömertçe yardım etmesinden daha değerli olduğunu söylemektedir (Ross, 1959, 8-12).

Aristoteles'in görüşlerine göre insanın sahip olması gereken en önemli erdem, *ölçülü olmak, aşırılıktan uzak durmaktır*. Bu noktada erdem konusunda Aristoteles ile Türk-İslam filozoflarının *ifrat* ve *tefrit* anlayışının uyduğu görülmektedir. Türk-İslam filozofları da insanın aşırılıktan kaçınmaları, bir orta nokta bularak davranış ve eylemlerini bu orta noktada tutmaları gerektiğini kabul etmektedirler.

Konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşmamızı sağlayacak filozof Nietzsche ve Mandeville'in görüşleri ise şu şekildedir:

Nietzsche (Kenny, 1998, 301); tarihte iki farklı ahlak türü sergilendiğini söylemektedir. Bunlardan biri *köle ya da sürü ahlaki* diğeri ise *efendi ya da aristokrat ahlakıdır*. Filozof, Platon'un ortaya koyduğu değerlerin orta sınıfın kadim aristokrat ahlaki karşısında kazandığı tarihi zaferi temsil ettiğini söylemektedir. Bu değerlerden

fedâkarlık, acıma ve alçak gönüllülükün kölelerin çıkarlarına yönelik olduğunu buna karşın cömertlik, alicenaplık ve cesaret gibi değerlerin de soylu efendilerin çıkarlarına yönelik olduğunu iddia etmektedir. Filozof (West, 2008, 215); köle ahlakını oluşturan değerlerin temelinde aslında güçsüz ve tepkisel bireylerin stratejilerinin bulunduğunu, efendi ahlakını oluşturan değerlerin temelini ise güç ve kudretin temsil ettiğini söylemektedir. Nietzsche tüm kötülüklerin kökeninde iffet, özgecilik, mutlak itaat, uysallık bulunduğu ve köle ahlakının bu anlamda zafer kazanmasının yattığını vurgulamaktadır (Nietzsche, 1967, 465).

Nietzsche; erdemin ilk güdüsünün iyi insan kavramının icat etmiş olmasıdır, der. Oysaki iyi ve kötü birbirini tamamlayan duygulardır ve birbirleriyle çelişmezler. Bu anlamda sürekli iyiyi bulma kaygısı içinde içgüdüleriyle savaşan bilge Sokrates'in bilgi ve mutluluğun eşitliği düşüncesi, bir *décadance formülü* diğer bir söyleyişle *yaşamı yadsıma içgüdü*südür (Nietzsche, 2002, 23-25). Fakat yaşamda mutluluk ve içgüdü bir aradadır. Mutlu olmak için içgüdüleri yok etmek değil, onlarla birlikte yaşamayı öğrenmek gerekir. İnsanın insanca yaşaması için zayıf olup merhamet dilenmemesi lazımdır. Bu dünyada çözebileceği problemleri çözemeyip sonra da hakkımı öte dünyada alırım dememesi lazımdır. İnsan hakkını aramalı ve güçlü olmalıdır çünkü sizi öldürmeyen şey, sizi güçlendirir.

Bernard Mandeville (1988, 51); Sorkates ve Mevlana'nın insanın özünde iyilik olduğu görüşünün zıddınca insanın özünde iyiye meyletme olmadığını söylemektedir. Mandeville'yi göre doğru ve yanlış bilgisini ancak gelenek, görenek ve yasalarla öğrenilir. İnsan kimseyi kendisinden fazla sevemez fakat toplum tarafından kabul görmek için kendisine karşı duyduğu bu sınırsız sevgiyi saklamak zorunda kalır. Erdem olarak görünen cömertliğin, hayırseverliğin özünde de insanın başkalarının muhtaç durumundan duyduğu rahatsızlık hissini teskin etme amacı vardır. Tüm bu duygular farklı şekillere bürünseler de bütün toplumlarda varlıklarını devam ettirirler. Çünkü bütün canlılar, benliklerini mutlu etmeye çabalarlar. İşte bu sebeple insan denen varlığın birbirine faydalı olmasını sağlamak ve onu kolay kontrol edilebilir bir hale getirebilmek için ahlaki değerlere ihtiyaç duyulur. Bu nedenle de *erdem* insanoğlunun bencil dürtülerini kontrol etmesi, bir başka söyleyişle nefsinden feragat etmesi ve toplumun yararını gözetmesi olarak; *erdemsizlik* ise bu dürtülere yenik düşmesi olarak tanımlanır (Kına, 2019, 623).

3.5. Etik Disiplini Çerçevesinde İslam Felsefesi Filozoflarının Hırsızlık Yapmak Olumsuz Etik Değerine Yönelik Görüşleri

İslam dininde hırsızlık bir suçtur ve cezası İslam ceza hukukuna göre verilmektedir bu sebeple İslam felsefesi filozofları hırsızlık konusunda çelişkili davranmamış, birbirinden farklı fikirler üretmemiş, görüş beyan etmemişlerdir. Hırsızlığın cezası İslam ceza hukukuna göre verildiği için hırsızlığın cezası, İslam filozoflarını değil, İslam hukukunu ve onu temsil eden kadıları ilgilendiren bir mevzu olarak kabul edilmiştir. Filozoflar cezai müeyyide gerektiren bu olumsuz etik eylemi, erdemsizlik olarak kabul etmiş ve bireyin ahlak yoksunluğu olarak değerlendirmişlerdir.

Hırsızlık suç ve cezasıyla ilgili dinî hükümler İslam hukuk mezheplerinde değişik biçimlerde tanımlanmış olmasına rağmen hukukî bir terim olarak hırsızlık eylemi; başkasına ait bir malın mülk edinme kastıyla muhafaza edildiği yerden gizlice alınması şeklinde tanımlanabilir. Görüldüğü gibi suçun tanımında ana unsuru (*rükün*) *malın gizlice alınması* oluşturmaktadır (Menekşe, 1998, 20).

İslam hukukunda hırsızlık suçunu işleyen kimseye uygulanacak el kesme cezası ile ilgili hüküm, Kur'an da şöyle ifade edilmektedir. “Erkek ve kadın hırsızın, irtikâb ettikleri şeye karşı bir ceza ve Allah’tan ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah, Azîzdir, Hâkim’dir. Fakat her kim, o haksız davranışından sonra tövbe eder, halini düzeltirse, Allah şüphesiz tövbesini kabul eder. Allah, çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir” (El-Mâide, 5/38-39).

Hz. Peygamber’in sünnetinde hırsızlık, dünyevî ve uhrevî bir dizi müeyyide ve sorumluluğu beraberinde gerektiren ağır bir suç ve büyük bir günah olarak nitelendirmiştir. Mekke’nin fethi sırasında hırsızlık yapan soylu bir kadına had cezası uygulanmaması için şefaet (aracılık) talebinde bulunan Üsame’ye Hz. Peygamber “Muhakkak ki, İsrailoğulları arasında soylu biri hırsızlık ederse onu cezasız bırakırlar, zayıf biri hırsızlık yaparsa onun elini keserlerdi. Ben, çalan kadın (kızım) Fatıma olsaydı muhakkak ki onun da elini keserdim” buyurmuştur (Avcı, 2004, 233).

İslam hukukunda hırsızlık, cezası had ve ta’zir olan hırsızlık olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Had cezası ile cezalandırılan hırsızlık *es-serikatü’s-suğra* (basit hırsızlık) ve *es-serikatü’l-kübra* (mevsuf hırsızlık) şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Basit hırsızlık, başkasına ait bir malı onun haberi olmadan alıp götürmektir. Mevsuf hırsızlık ise Türk hukuk tarihinde *haramilik* olarak bilinen *soygun*, *eşkıyalık* (*hirâbe*) veya *silahlı gasp* (*kat’u’t-tarik*) denilen bir başkasının malını zorla elinden almaktır. İslam hukukunda hırsızlık suçunun işlenmiş sayılabilmesi için suçlu, çalınan mal ve çalma eylemiyle ilgili bazı şartlar aranır. Şartlar hakkında İslam hukuk mezhepleri arasında kısmen farklı görüşler olsa da bunlar; suçlunun suç işleme kastının bulunması, çalınan malın hukukî-malî bir değerinin olması ve bu malın gizlice alınması gibi şartlardır (Menekşe, 1998: 20-25).

İslam hukukunda insanların suçsuz yere hırsızlıkla suçlanmalarını önlemek amacıyla bir kimsenin hırsızlıkla suçlanabilmesi için beş şart ortaya konmuştur. Birinci şart, hırsızın yükümlü mükellef olması gerekliliği yani akıl-baliğ olmasıdır; ikinci şart, hırsızlığı kasten, bilerek yapmış olması gerekir, hırsızlığın haram olduğunu bilmemesi, elin kesilmesini önler. Üçüncü şart, hırsızın amacının çaldığı mala sahip olmak istemesi olmalıdır. Dördüncü şart, hırsızlık yapmaya zorlanmaması ve bu olumsuz eylemi yapmaya mecbur olmamasıdır. Hırsızın ölümle karşı karşıya kaldığı açlık gibi durumlarda, ölümden kurtulmak için kendine yetecek kadar bazı şeyleri çalması, elinin kesilmesini gerektirmez yanı sıra hırsız ile malı çalınan kimse arasında akrabalık bağı olmamalıdır. Burada kast edilen aralarında varis olma ya da nikah düşer durumu olmamasıdır. Beşinci şart, hırsızın çaldığı malda ortaklık şüphesi veya hisse sahibi olma durumu olmamalıdır (Atay, 2002, 7-8).

Bazı durumlarda hırsızlık suçlarında el kesme hükmü düşmektedir. Bunlar yukarıda belirtildiği üzere; akıl-baliğ olmamak, hırsızlığın haram olduğunun bilinmemesi, ölümle karşı karşıya kalınan bir hal içinde olunması gibi durumlardır. Yanı sıra (Atay, 2002, 12-13) hırsızın, malı çalınan tarafından af edilmesi, hırsızın çaldığı malı satın alması ya da çaldığı malın kendisine hibe edilmesi durumlarında da hırsızlık hükmü olan el kesme hükmü düşmektedir.

İslam hukukunun temel amacı; insanın canının, malının, neslinin korunmasıdır. Ceza sisteminde gerçeği bulmak, hak ihlaline yol açmamak ve adaleti bir an önce tesis edip barışı sağlamak esas alınmaktadır.

3.6. Etik Disiplini Çerçevesinde Batı Felsefesi Filozoflarının Hırsızlık Yapmak Olumsuz Etik Değerine Yönelik Görüşleri

Batı felsefesi filozoflarının hırsızlık olumsuz etik değerine yönelik görüşleri birbirinden çok farklı bakış açıları içermektedir. Kıbrıslı Zenon bu farklı bakış açılarına ilk örnektir. Helenistik dönemin popüler felsefesi *Stoaçılık*ın kurucusu Kıbrıslı Zenon'un felsefesinde, insanın temel amacı mutluluktur. Merkezinde evrenin doğasından kaynaklanan bir kaderciliğin varolduğuna inanan Stoacılar, mutluluk arayışı içinde olan insana, kendini kadere teslim etmesini önerirler. Zenon (Boone, 2019, 49); bir gün bir kölenin hırsızlık yaptığı için kırbaçlandığını görür. Köle kırbaçlanırken *Hırsız olmak benim kaderim!* demektedir. Zenon bunu duyunca köleye, *Öyleyse kırbaçlanmak da senin kaderindir* der. Etik eylemin olumlu ya da olumsuz oluşuna yönelik bir düşünce üretmeksizin, olumsuz eylem sanki başka biri tarafından kişiye yaptırılmış ve kişinin buna hiçbir dahli yokmuşcasına ifade edilebilecek Stoacıların bu kaderci anlayışı, Zenon'un sözlerinde bizzatihi yer almaktadır.

Kant, Orta Çağ dini etiğinin modern versiyonunu oluşturmuş ve deontolojik etik anlayışını içinde geliştirdiği *ödev etiği* ile bir eylemin doğruluğunun belirlenmesinde, eylemin sonucunun değil, eylemin doğruluğunun önemi olduğunu iddia etmiştir. Boone (2019, 84-85); Kant'ın felsefesini hırsızlık konusunda verdiği bir örnekle dile getirmektedir. Birgün bir adam, bir bahçeye girer. Bahçede bir ağaca zincirlenmiş bir köpek ile karşılaşır. Köpek son derece ihmal edilmiştir, açtır ve zincirin çok kısa olması sebebiyle yerinden hiç kıpırdamıyordur. Adam köpeğe çok acır. Onu alıp evine götürmeye ve ona bakmaya karar verir. Faydacı filozoflar bu olaya baktıklarında, bu adamın yaptığı hırsızlığın faydalı olduğunu söyleyeceklerdir çünkü adamın köpeği beslemesi, ahlaki olarak iyi bir davranıştır. Bu iyi davranış sonucunda hem adam hem köpek mutlu olacaklardır, bu da faydacılık etiğine uyar fakat aynı olaya bir Kantçı filozof bir deontolog baktığında *Çalmak kötüdür!* diyecektir. Sonuç kendi başına iyi olabilir ama bu iyi olan sonucun buna sebep olan eylemle hiçbir ilgisi yoktur; çünkü çalmak nesnel olarak yanlıştır (Çobanoğlu, 2021a, 207). Görüldüğü gibi Kant'ın ödev etiği anlayışı fikren kabul görmeyen bir etik eylemin, sonuçları olumlu bile olsa, eylemi iyi yapmamaktadır. Yukarıda mevzu bahis edilen mitolojik anlatı, Prometheus'un insanları yeniden aydınlığa kavuşturmak amacıyla ateşi çalması da bu kapsamda ele alabileceğimiz olumsuz bir etik eylemdir.

Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in Faydacılık/Yararcılık felsefesinde *en doğru ahlaki eylem, faydası en yüksek olan eylemdir* savunusu vardır. Şimdi çalınan köpek örneğine bir de bu felsefe doğrultusunda bakalım ve filozofların bu olumsuz etik eylem hakkında görüşlerini dile getirelim. Örneğimizi biraz değiştirelim. Bir adam bir köpeği çalmaya karar verir ve çalar ancak çaldığı köpeğin önceki sahibi tarafından kötü muamele gördüğüne dair hiçbir fikri yoktur. Bu örnekte nesnel olarak yanlış olan hırsızlık eylemi, köpeği kötü muameleden kurtarmakta ve *kötü* bir eylem *iyi* bir şekilde sonuçlanmaktadır bu da Bentham ve Mill'in yararlılık felsefesini karşılamaktadır (Çobanoğlu, 2021a, 207). Hırsız olumsuz eylemi eylemiş ama olumlu bir sonucu gerçekleştirmiştir. Fakat bu noktada, çalınan köpek örneğini tersine çevirsek bile yine bir tutarsızlık görülmektedir. Karşılaşılan garip durumu şu cümleyle özetlemek mümkündür: Nesnel olarak kötü bir şey yapmak isteyen biri, yanlışlıkla iyi bir sonuca yol açabilir(!) Kanaatimizce bu karışık hal bile eylemin olumsuz olma durumunda etkili olmamaktadır.

David Ross (1959, 19-20); ahlaki görüşlerini *Doğru eylemleri doğru kılan nedir?* sorusuna cevap bulma arayışında ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Ross, motivist ve sonuççu kuramların hepsini reddederek *İlk Bakışta Ödev* kuramını geliştirmiştir. Ahlâki eylemin doğruluğunu belirlemekte tek ölçüt ne hazcıların iddia ettiği gibi ne *eylemden alınan haz* ne de yararcıların iddia ettiği gibi *eylemin üreteceği yarar miktarıdır*. Kant’la bu noktada uyum gösteren *İlk Bakışta Ödev* kuramı esnek olması bakımından Kant’ın sert tutumundan ayrılır. Ross bazı durumlarda eylemin uygulanışında değişiklikler olabileceğini ifade etmekte ve eylemin eylenişindeki sebepleri göz önünde bulundurarak olumsuz eylemi yumuşatmaktadır (Çobanoğlu, 2022c, 69). Çalınan köpek örneğine Ross’un ilk bakışta ödev kuramıyla bakıldığında ilk seçenek, çalma eyleminin kabul edilmez bir eylem olduğudur yani Ross’un bu eylemde ilk bakışta ödev olarak gördüğü hareket, köpeğin çalınmamasıdır. Ama Ross, köpeğin içinde bulunduğu kötü halı gören hırsızın merhamet etmesi ve *olumsuz etik eylem “çalmak” eylemini olumlu etik eylem “alma” eylemine taşıyan bir sürecin varlığını da kabul etmektedir*.

3.7. Geçiş Dönemi Eserleri ve Siyasetnameler Cömertlik Olumlu Etik Değeri Ve Hırsızlık Olumsuz Etik Değerine Yönelik Görüşler

Kutadgu Bilig; Bey bilgili ve akıllı olmalıdır; cömert ve yumuşak huylu olmakta lazımdır (Beyit: 1951); (Has Hacip, 1998).

Atabetül Hakayık; Tabiatlerin en iyisi ve adetlerin ayıplanmayanı cömertliktir; bil ki, hasislik en çirkinidir (249-250); Sevilmek için cömert ol (259); Ey mal sahibi iyi ve cömert adam, Tanrı sana verdi ise, sen de ver (245); (Arat, 1992).

Siyasetname; Nizâmülmülk (2018: 20-148), Siyasetnamesinde vezirlerin hangi özellikleri taşıması gerektiğini belirlemiştir. Buna göre vezir; akıllı, ölçülü, adil ve bilge olmalıdır. Liyakati esas almalı, mütevazı olmaya gayret sarf etmeli dürüst ve *cömert* davranmalıdır. Devlet yönetiminde en önemli konumda vezirlerin bulunduğunu dile getiren Nizâmülmülk, vezirin, kötü, hain, zalim ve *hırsız* olduğu durumda bütün ülkenin onu taklit edeceğini, erdemsizliğin herkese sirayet edeceğini vurgulamaktadır.

4. Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi ile Hacı Bektaş Veli’nin *Besmele Tefsiri*’nde Cömert Olmak ve Hırsızlık Yapmak Etik Değerleri

Çalışmamızın bu kısmında, *cömert olmak ve hırsızlık yapmak etik değerlerinin* mitolojik arka planları, tarihi alt yapısı, etik disiplini çerçevesinde filozofların söz konusu değerlere yönelik görüşleri ve geçiş dönemi eserlerinde, siyasetnamelerde nasıl yer aldıklarının incelendiği başlıklardan faydalanarak etik değerler *Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemine* göre incelenecektir. Hacı Bektaş Veli’nin *Besmele Tefsiri*’ndeki Hikâye anlatısının olay örgüsü şu şekildedir:

Hikâye:

- 1- Sultan Mahmut bir gün bahçesinde oturmuş, hizmetlilerine cömert bir şekilde altın ve inci dağıtmaktadır.
- 2- Yoldan geçen bir uğru (hırsız), bahçe kapısının aralığından içeri bakar ve sultanın açık gönlünü, cömertliğini görür. Gönlünden “Eğer ben böyle cömert bir padişahın malını çalarsam, o da duyarsa görünen o ki hiçbir şey demez.” diye geçirir.

- 3- Fırsat bulduğunda Sultanın atının boynundan otuz bin kızıllık (otuz bin altın değerindeki) gerdanlığı çalar. Sultan çok kızar. Uğruyu yakalattır.
- 4- Uğru, padişahın hışım ve siyasetini görünce ağlamaya başlar. Sultan “Sorun o bedbaht adama niçin ağlıyor?” deyince uğru “Fılan gün bahçe kapısından baktım. Sultanın güleç yüzünü, keremini gördüm ve onun bu haline aldandım. Eğer bu sultanın bu kadar hiddetli olduğunu bilseydim, o gerdanlığın yakınından bile geçmezdim.” diyerek cevap verir.
- 5- Sultan emreder. Uğrunun elini çözerler, hamama götürürler yıkarlar. Sultanın elbiselerini giydirdiler.
- 6- Sultan atını, gerdanlığıyla birlikte uğruya bağışlar ve “Onu, şehirde gezdirin ve bu kişi sultanın keremine inanıp küstahlık etmiştir.” diye bağırın buyurur (Hacı Bektaş Velî, 2010, 237-239).

Tablo 2: Cömert Olmak Ve Hırsızlık Yapmak Etik Değerlerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosu

A) Dinî Gelenekler Bağlamında Cömertlik Olumlu Etik Değeri
1) Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetiksel Anlamda Moral Olgu: Kerem sahibi Sultan Mahmut hizmetlilerine cömertliğini gösterdiği bir anda onun güleç yüzünü gören bir uğrunun, padişahın atını boynundaki kıymetli gerdanlıkla birlikte çalmaya karar vermesi ve Sultan Mahmut’un güleç yüzünden, kereminden yola çıkarak hırsızlık yapma gücünü kendinde bulması, yakalandığı takdirde de affedeceğine yorumlaması.
B) Dinî Gelenekler Bağlamında Hırsızlık Yapmak Olumsuz Etik Değeri
2) Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetiksel Anlamda Moral Olgu: Sultan Mahmut’un kerem sahibi olmasından cesaret alan uğrunun padişahın atını, boynundaki otuz bin kızıllık gerdanlığıyla çalması, Sultan’ın uğruyu cezalandırması.

Şimdi çözümleme tablomuzdaki maddeleri inceleyerek etik değerlerimizi temellendirelim.

1) Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetiksel Anlamda Moral Olgu:

Kerem sahibi Sultan Mahmut hizmetlilerine cömertliğini gösterdiği bir anda onun güleç yüzünü gören bir uğrunun, padişahın atını boynundaki kıymetli gerdanlıkla birlikte çalmaya karar vermesi ve Sultan Mahmut’un güleç yüzünden, kereminden yola çıkarak hırsızlık yapma gücünü kendinde bulması, yakalandığı takdirde de affedeceğine yorumlaması.

Bağlam: Hacı Bektaş Velî’nin Besmele Tefsiri’ndeki *Hikâye* anlatısının olay örgüsünde; 1. ve 2. maddeler.

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikirleri, Metaetiksel Anlamda Önergeler:

- 1- Yöneticilerin kerem sahibi olmaları gerekir.
- 2- Yöneticiler kerem sahibi davranışlarını sergilerken altın ortayı tutturmalıdırlar.
- 3- Yöneticileri altın ortayı tutturamadıkları zaman, onların bu hareketleri yönetilenler tarafından olumsuz eylemleri eyleyebilecekleri anlamında yorumlanabilir.
- 4- Erdem sahibi olmak için erdemlerin neler olduğunu bilmek gerekir.
- 5- İnsanın erdemsiz davranmasının nedeni bilgisizliktir.

İslam felsefesinde kerem sahibi olmak son derece önemsenen bir erdemdir. Kerem bağlamında zikredilen *cömertlik/alicenaphk*, *misafirperverlik*, *aç doyurmak*, *yalınçak/çıplak giydirmek* gibi ahlaki faziletlerdir. *Aç doyurmak* ve *yalınçak giydirmek* Dede Korkut Kitabı’nda sıkça rastlanan bir etik değer olup eski Türklerden günümüze taşınan kültürel etik kodlardan biridir. Türk toplumunda özellikle yöneticilerin, kerem bağlamında zikredilen *cömertlik/alicenaphk*, *yiğitlik*, *dürüstlük*, *misafirperverlik*, *aç*

doymak, yalınçak/çıplak giydirmek gibi ahlaki faziletlerin temelinde yatan kerim kişi özelliklerini taşımaları gerekir.

Kanaatimizce Hacı Bektaş Velî; anlatısında, kerem sahibi olması itibarıyla özellikle Sultan Mahmut'u (Gazneli Mahmut) seçmiştir. Olumsuz etik eylemi öncelikle Sultan Mahmut açısından ele alalım.

Sultan Mahmut'un cömert tavırları Farabi'nin felsefesi ile uyum göstermektedir. Cimrilik ve müsrifliğin itidali olan bu olumlu etik değerın Sultan nezdinde taşınıyor ve gösteriliyor oluşu yanı sıra bir başkasına sirayet etmesinin sağlanması, Farabi'nin felsefenin temel taşlarını karşılamaktadır. Gazali'nin felsefesinde âlemdeki mükemmel hiyerarşiyi Allah'ın ilahi adaletinin yansıması olarak ifade ediş de Sultan Mahmut'un bir yönetici olarak külli iradeden nasiplenen cüzi iradesinde kendini göstermekte ve halkının huzur ve refahı için onlara cömert davranan yönetici sembolünü desteklemektedir. Eski Türklerde Tanrı tarafından kut verilen hükümdar; yeryüzünde Tanrı'yı temsil etmekle ve halkına adaletle hükmederek, cömert davranarak bu temsiliyeti en güzel şekilde gerçekleştirmekle yükümlüdür. Bu noktada Sultan Mahmut'un hal ve hareketleri eski Türklerdeki etik anlayışı karşılamaktadır.

Metaetik, etik üzerine düşünmeyi ve düşünce perspektiflerimizi çeşitlendirerek etiğin felsefesini yapmayı amaçlamaktadır. Bu noktada amaç; düşünerek, fikir üretmek, felsefe yaparak ve yorumlayarak gerçeğe ulaşmaktır. MacIntyre (2001, 7); *düşüncelerimizi tanımlarken onları kavramsallaştırırız aynı anda düşüncelerimizi değiştirdiğimizde de kavramları değiştirmiş oluruz, kavramları değiştirmek davranışı değiştirmektir*; der (Çobanoğlu, 2022h, 8). Hacı Bektaş Velî'nin; anlatısında, felsefi yaklaşımla yaptığımız metaetikselleştirmeye MacIntyre'nin işaret ettiği kavramları değiştirilerek davranışın değiştirildiğini gösteren bakış açısı yakalamaya çalışarak bakalım. Yakalanması hedeflenen bu bakış açısı, Hacı Bektaş Velî'nin tesadüfen seçmediğinden emin olduğumuz Hikâye'sinde işaret ettiği halk fikrini ortaya koyacak ve etik değerlerin sentez söyleminin geliştirilmesi, halk felsefesindeki yerinin tespit edilmesinde alt yapı oluşturacak nitelikte olmalıdır.

Hacı Bektaş Velî, Hikâye'sinde farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Sultan Mahmut'un taşıdığı olumlu özellikler, uğru tarafından farklı anlaşılmiş ve Sultan'ın atını çalabileceği ve yakalandığı takdirde de hırsızlığı sebebiyle ceza görmeyeceğini, affedileceğini düşündürmüştür. Uğru bu düşüncelerini anlatıda "Eğer ben böyle cömert bir padişahın malını çalarsam, o da duyarsa görünen o ki hiçbir şey demez." sözleriyle dile getirmektedir. Hacı Bektaş Velî'nin, insanı insan yapan değerleri arasında hırsızlık olumsuz etik değerini eylememek düsturu yer almaktadır öyleyse mutasaffiv, insanı insan yapan değerlerin uygulanabilmesinde her insan için farklı bir yöntem geliştirmek gerektiğini ve yöneticilerin bu yöntem bilgisine haiz ve bu yöntemlerden haberdar olmaları gerektiğini vurgulamak istemektedir nitekim mutasavvif insanın kendisini bilmesini esas almakta ve ancak kendini bilen kişinin haddini bileceğini, Allah'ını bileceğini dile getirmektedir. Bu durumda uğru, kendini bilmemekte dolayısıyla haddi bilmemektedir ve Sultan'ın hoş, güler yüzlü, cömert tavırları, onun olumsuz eylemini gerçekleştirmesine zemin hazırlamıştır. Sultan Mahmut bu noktada, Hacı Bektaş Velî'nin cömertlik konusunda yaptığı tasnifle; birincisi *mal cömertliği*, zenginlerde bulunur; ikincisi *beden cömertliği*, gazilerde bulunur; üçüncüsü *can cömertliği*, âşıklarda bulunur; dördüncüsü *gönül cömertliği*, âriflerde bulunur şeklinde dörde ayırdığı cömertlik etik değerinin, zenginlerde bulunan *mal cömertliği* ve âriflerde

bulunan *gönül cömertliğini* karşılamaktadır. Sultan bu anlamda, *gerekeni* karşılıksız olarak vermekte ve karşılığında bir övgü beklememektedir ve bu davranışıyla İbn Sina'nın etik felsefesiyle uyum göstermektedir fakat söz konusu "gereken" Sultan'ın kendi algısındaki "gereken"i temsil ettiği için derecesi fazla gelmiş ve uğruyu bir anlamda suça teşvik etmiştir.

Hacı Bektaş Velî, Hikâye'sinde özellikle bir çelişkiye işaret etmektedir. Bu çelişki, Aristoteles'in ölçüyü belirleyen *altın ortasının* Sultan Mahmut tarafından tutturulup tutturulmadığıdır. Çünkü Hacı Bektaş Velî'nin tasvir ettiği sahnede Sultan Mahmut, sarayının bahçesinde oturmuş, hizmetlilerine cömert bir şekilde altın ve inci dağıtmaktadır. O esnada yoldan geçen bir uğru, bahçe kapısının aralığından içeri bakar, sultanın açık gönlünü, cömertliğini görür ve olumsuz eylemini tasarlamaya başlar. Bu durumda Sultan Mahmut'un cömertliğinin ayarını tutturamamış olduğunu ve gereğinden fazla cömert davrandığını söylemek mümkündür. Uğrunun hırsızlık yapmayı hatta yaptıktan sonra ceza görmemeyi, affedilmeyi düşünmesine sebep olan tavrın, Sultan'ın altın ortayı tutturamayan, ölçüsüz cömertliği olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durumda Sultan Mahmut'un etik eylemi, İbn Miskeveyh ve Nasirüddin Tûsî'nin etik anlayışında da hakim olan ölçülü olmak/olamamak sınırlandırmasında ölçülü olamamak yönüyle uyum sergilemektedir. Öyle görünüyor ki Sultan Mahmut halkına karşı cömert olmaya gayret gösterirken kapını kilitle komşunu hırsız etme atasözümüzde olduğu gibi kerem sahibi olmayı abarttığı için uğrunun bu olumsuz tasarımına zemin hazırlamıştır.

Hacı Bektaş Velî, Hikâye'nin bu noktasında, yöneticilere vermek istediği halk fikrini; Sultan'ın inci, altın dağıtma sahnesini gözler önünde canlanacak şekilde ayrıntısıyla tasvir ederek iletmektedir. Bir yönüyle bu durum, günlük hayatta hizmet satın alınan kişilerde sıkça rastlanan klişe bir insan tavrıdır. Genellikle evlerin, apartmanların, sitelerin temizlik işlerini yapan veya bir devlet dairesinde hizmetli olarak çalışan kişilere, gereken ölçüyü aşan bir samimiyetle, hoşgörülle, cömertlikle davranıldığında diğer bir söyleyişle Aristoteles'in altın ortası tutturulamadığında, beklentinin tersine işlerin ertelendiği, yapılmadığı veya üstünkörü yapıldığı görülmektedir. Bu tavır bireyleri üzmektedir oysaki bu davranışa zemin hazırlayan eylem, bireylerin gerekenden fazla verici olmaları ve altın ortayı tutturamama olumsuz etik eylemini eylemeleridir. Hacı Bektaş Velî büyük bir öngörüyle insan fitratını çözmüş bir bilge olarak yöneticilerin de bu duruma maruz kalabileceklerini gözler önüne sermektedir. Bu noktada *insan* sözcüğünün taşıdığı anlamı karşılamak mevzu karşımıza çıkmaktadır. Ziya Paşa *âdem görünen harlar* benzetmesi kapsamında, işini gerektiği gibi yapmayan insandan, hak gasp eden, hakka tecavüz eden insana kadar, insan vasıflarından uzak olan tüm kişileri bu benzetmesiyle betimlemektedir fakat burada gözden kaçırılmaması gereken nokta, şairin *âdem görünen harlardan* kast ettiklerinin iyi ile kötü arasındaki farkı bilen ve bilerek kötüyü tercih edenler olduğudur.

Bu durumda Sokrates'in *insanın erdemsiz davranmasının nedeni bilgisizliktir* sözünü irdelemek gerekmektedir. Uğrunun davranışına bakıldığında, söz konusu davranışın Sokrates'in erdem tanımlamasında iyi ve kötü arasındaki farkı bilmemek olarak ifade ettiği hal ile uyum gösterdiği görülmektedir nitekim uğrunun sözlerinden yapmayı tasarladığı hırsızlıkla Sultan'a zarar vermeyi amaçlamadığı anlaşılmaktadır. O sadece atı ve atın boynundaki değerli gerdanlığı ele geçirmek, bu kıymetlere sahip olmak istemektedir ve bunun büyük bir zarara yol açacağı kanaatinde değildir. Üstelik

tasarladığı bu olumsuz eylem sonucunda yakalansa bile bu kadar yüce gönüllü bir Sultan tarafından affedileceğini bile düşünmektedir. Bu ikircikli davranış, uğrunun yaptığı şeyin çok da bilincinde olmadığını göstermektedir. Hırsızlığın eylenmemesi gereken bir eylem olduğunu kulaktan dolma bir şekilde öğrenmiştir çünkü karşılığında yakalanırsa ceza alacağını bilmektedir fakat hırsızlığın ceza alacak olmak korkusuyla değil, sadece insan olduğu için, erdem sahibi olması gerektiği için ve bu eylemi sadece olumsuz bir etik eylem, bir erdemsizlik olduğu için yapmaması gerektiğini bilmemektedir.

Sokrates'in felsefesinin ikinci kısmını oluşturan; *bir eylemin kötülüğü tespit edildikten sonra bazı gerekçelerle hala onu yapmaya devam etmek, kötü olandan gelecek göreceli iyiliğe itibar etmek doğru bir eylem değildir*; düşüncesinin uğrunun tavırlarıyla uyum gösterip göstermediği bilinmemektedir çünkü Hacı Bektaş Veli'nin mevzu bahis ettiği Hikâye'de ikinci kategorinin incelenmesini sağlayacak herhangi bir bilgi verilmemektedir. Buna karşın mevcuttan yola çıkarak bir çıkarım yapmak ve uğrunun aldığı ifşâ cezasından sonra erdemler, erdemsizlikler ve olumsuz etik eylemler konusunda yeterince bilgilendiğini ve bir daha aynı hataya düşmeyi göze alamayacağını söylemek mümkündür.

Platon'un ideal devleti tanımlarken sınıflara ayırarak ifadelendirmeye çalıştığı dört erdem; devlette bulunması gereken *adalet*, yöneticilerde bulunması gereken *hikmet*, işçilerde bulunması gereken *çalışmak/itaat etmek*, beğçilerde bulunması gereken *cesaret* erdemleridir. Devleti yanı sıra yönetici olarak kendini temsil eden Sultan Mahmut'un cömert hareketlerinde, yönetimi altındaki kişilere hem adaletli hem de hikmetli davranışlarında *adalet* ve *hikmet* erdemleri görülmektedir. Hikâye'nin ilerleyen kısımlarında uğrunun yakalanmasını sağlayan beğçiler/cellatlar/askerler de *cesaret* erdemine sahiptirler, burada Platon'un erdemlerinden *çalışmak/itaat etmek* erdemine sahip olmayan kişi uğrudur. Uğrunun bu eksikliği, olumsuz eylemini gerçekleştirmesinin asıl nedenidir. Sultan Mahmut, ifrat ve tefrit noktasında altın ortayı/ölçüyü tutturamamak dolayısıyla uğrunun çalma eylemine zemin hazırlamakla; uğru da çalışmak/itaat etmek erdemlerine sahip olmamak noktasında etik felsefesine uyum sağlayamamışlardır.

Hikâye'de Hacı Bektaş Veli'nin toplumsal dehasını görmek gerekmektedir. Mutasavvıf çoklu zeka kavramından haberdar bile olunmayan bir dönemde, kiminin yazınsal, kiminin işitsel, kiminin görsel hafızasının ön planda olacağını; kiminin tek bir cümleyle, kiminin bir anektotla kıssadan hisseyle iletilmek istenen anlayabileceğini düşünerek bazen tek bir cümle içinde bazen de böyle hikâyelerle halk fikirlerini dile getirmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin, bu anlatımlarında *insan kısım kısım yer damar damar* sözünün içeriğindeki halk fikrinin eyleme dökülmüş hali görülmektedir. Yaşadığı dönemin tüm siyasi karışıklığına rağmen tarikat kuran ve mürit yetiştiren kolonizatör bir derviş olması, onun üstün yetenekli bir lider olduğunun göstergesi ve insanların kavrama yetilerine göre gerek Türkçe'yi en iyi şekilde kullanabilme gerekse farklı anlatım yöntemleriyle dinî gelenek çerçevesinde etik değerlerin aktarımını sağlayabilme başarısı ise onun dehasının ispatıdır.

2) Halkbilimsel Anlamda Etik Eylem/Metaetikselsel Anlamda Moral Olgu:

Sultan Mahmut'un kerem sahibi olmasından cesaret alan uğrunun padişahın atını, boynundaki otuz bin kıvıllık gerdanlılığıyla çalması, Sultan'ın uğruyu cezalandırması.

Bağlam: Hacı Bektaş Veli'nin Besmele Tefsiri'ndeki Hikâye anlatısının olay örgüsünde 3., 4., 5., ve 6. maddeler.

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikirleri, Metaetiksel Anlamda Önergeler:

1. Hırsızlık affedilmemesi ve mutlaka cezalandırılması gereken yüz kızartıcı bir suçtur.
2. Yöneticiler altın ortayı tutturamadıkları zaman, onların bu hareketlerinin yönetilenler olumsuz eylemleri eyleyebilecekleri anlamında yorumlanmaması için vuku bulan herhangi bir olumsuz etik eyleme verilen ceza, toplumsal bir öğretiyi de beraberinde getirmelidir.
3. Malı çalınan insan, çalana karşı öfke duyar, adaletin tesis edilmesini, hırsızın cezalandırılmasını ister.
4. Malı çalınan ve öfke duyan insan bir yöneticiyse adaleti bir an önce tesis etmeli ve hırsızın cezalandırılmalıdır.
5. Yönetici hırsızlığın toplumda emsal teşkil etmemesi için vereceği cezada bazı kriterlere dikkat etmelidir;
 - * Ceza iknâ edici olmalıdır,
 - * Ceza ders verir nitelikte olmalıdır,
 - * Ceza, cezaya tabi tutulanda kalıcı izli davranış değişikliğini sağlayarak öğrenmeyi gerçekleştirmelidir,
 - * Ceza hukuka, dine, geleneklere, etik anlayışa, toplumun kabullerine uygun olmalıdır,
 - * Cezada ifrat veya tefrite kaçılmamalıdır,
6. Yöneticiler bu özellikleri dikkate alarak adaletle hükmetmeli ve hırsıza karşı verilebilecek en uygun cezayı vermelidirler.

Uğrunun hırsızlığı üzerine Sultan Mahmut çok hiddetlenmiş, kızmış, bağırılmış ve cellatlarına emir vererek onu hemen yakalatmıştır. Uğru, bahçe kapısından baktığında gördüğü kerem sahibi, güleç yüzlü Sultan Mahmut yerine hışımla siyaset eden bir padişahla karşılaşınca çaresizlik içinde ağlamaya başlamıştır. Sultan Mahmut, onunla direk olarak konuşmaz nitekim bu hareket, bir yönetici olarak kerem sahibi olmaya çalışan ve cömert davranan Sultan Mahmut'un yönettiklerince anlaşılammış ve böylesine olumsuz bir eylemle karşı karşıya kalmış olmaktan duyduğu hak etmemişlik/haksızlığa uğramışlık hissini göstermektedir. Sultanın gözünde uğru, konuşmaya degecek biri değildir, o kendisine haksızlık etmiştir, hırsızlık yapmıştır. Sultan, malı çalınan bir insanın duyduğu öfkeyi duymaktadır. Fakat bir yönetici olarak yönetimi altındakilere suç işlemiş olsalar bile neden ağladıklarını sormak durumunda olduğunu düşünmüş ve kendisi sormamış ama yardımcılarında uğrunun ağlama sebebini sordurmuştur. Burada uğrunun verdiği "Filan gün bahçe kapısından baktım. Sultanın güleç yüzünü, keremini gördüm ve onun bu haline aldandım. Eğer bu sultanın bu kadar hiddetli olduğunu bilseydim, o gerdanlığın yakınından bile geçmezdim." cevabı Sokrates'in *erdemsizliğin nedeni bilgisizliktir* tespitini hatırlatmaktadır. Nitekim uğru, insanların hareketlerine, jest ve mimiklerine bağlı olarak suç işlemekte ya da işlememektedir. Yaptığı olumsuz eylemin manası ve sonuçları konusunda hiçbir fikri yoktur. Bu noktada yine Hacı Bektaş Velî'nin, tasavvuf felsefesinin *ne varsa âlemde o vardır âdemde* teziyle insanın kâinatta var olan her şeyin bir özeti olduğunu ve bu büyük âlem içinde *Rahman* ve *Şeytan* olarak iki dualist gücün bulunduğunu ifade ettiği felsefesi görülmektedir. Sultan Mahmut gösterdiği cömertlikle dualist güçlerden *Rahman*'a dahil olmuş, uğru gösterdiği olumsuz etik eylemle dualist güçlerden diğerine *Şeytan*'a dahil olmuştur.

Sultan Mahmut, uğrunun bu sözleri karşısında onun kendisine yönelik direk bir kasıt, kötülük düşünerek zarar vermek amacıyla bu eylemi gerçekleştirmiş olmadığını anlamıştır. Sultan Mahmut, malı çalınan bir insanın son derece doğal

olan öfkesi ve kızgınlığından sıyrılır ve bir yönetici olan Sultan Mahmut kimliğine bürünür. Hırsızlık mutlaka cezalandırılmalıdır, toplumda emsal teşkil etmesine izin verilmemelidir fakat Sultan Mahmut yöneticilik vasıflarına uygun bir ceza vermelidir. Uğru, Hacı Bektaş Veli'nin felsefesinde *eline, beline, diline sahip ol* öğretisine ters düşmüş *eline* sahip olamamıştır, Sultan Mahmut'un atını ve atının boynundaki değerli gerdanlığı çalmıştır. Sultan Mahmut onun bu hareketinden incinmiştir fakat Hacı Bektaş Veli'nin felsefesine uyar ve bir yönetici olarak *incinsende incitme* düsturunu uygulamaya geçirir. Vereceği ceza; iknâ edici, ders verici olmalıdır, kalıcı izli davranış değişikliğini sağlayarak öğrenmeyi gerçekleştirecek, dine, geleneklere, etik anlayışa, toplumun kabullerine uygun, ifrat veya tefrite kaçılmayan, adaletle hükmedilen, İslam ceza hukukuna uygun bir ceza olmalıdır. Sultan Mahmut düşünür ve karar verir. Sultan'ın uğruya verdiği cezada öncelikle “Eğer bu sultanın bu kadar hiddetli olduğunu bilseydim, o gerdanlığın yakınından bile geçmezdim.” sözlerinden uğrunun hırsızlığın haram olduğunu bilmediği kanaatine vardığı anlaşılmaktadır. Bu durum İslam ceza hukukunda el kesilme hükmünü düşürmektedir. Sultan Mahmut bu kanaatini dile getirmek yerine bu kanaati doğrultusunda, cezada el kesilme hükmünü tamamen düşürecek akıllıca bir hamle yapar ve uğruya çaldığı malları hibe eder.

Uğrunun ellerini çözerler, onu hamama götürürler. Uğru yıkanır, paklanır, temizlenir. Atına ve atının boynundaki gerdanlığa dolayısıyla Sultan'ın sahip olduklarına sahip olmaya hevesli, dürtülerine yenilmiş, yaşamı yadsıma içgüdüğü içinde bulunan bir adam olarak özendiği insanın elbiselerini giymek, atına binmek için hazır olur. Sultanın elbiselerini bir bohça içinde getirdiler. Uğruya giydirdiler. Sultan atını ve atının gerdanlığını herkesin huzurunda uğruya bağışlar fakat şöyle der: “Onu, şehirde gezdirin ve bu kişi sultanın keremine inanıp küstahlık etmiştir.” diye bağırın buyurur. Sultan Mahmut bu etik eylemiyle, Nasirüddin Tûsî'nin *hayvanî nefsin* dengeli hareket etmesi ve düşünen nefse boyun eğmesi halinde *iffet erdemi* ve buna bağlı olarak da *cömertlik erdeminin* ortaya çıktığını, bu üç erdemin uyumlu bir bileşik meydana getirmesinden de *adalet erdeminin* doğduğunu ifade ettiği etik felsefesine uygun davranmıştır. Uğru onu incitmiştir ama Sultan, İslam ceza hükümlerini akılcı bir şekilde, yerli yerinde kullanmak suretiyle uğrunun bilgisizlikle eylediği olumsuz eylemine verdiği cezada onu fazla incitmemeye çalışmış ve adaletle hükmetmiştir.

Nietzsche'nin etik felsefesi doğrultusunda cezanın uygulanışına bakıldığında; filozofun tanımlamasıyla, Platon'un etik değerlerinin orta sınıfın kadim aristokrat ahlakı karşısında kazanılan tarihî zaferi temsil ettiklerini ifade ettiği sözleri bağlamında, bu etik değerlerden kölelerin çıkarlarına uygun olan *fedâkarlık*, *acıma* ve *alçak gönüllülük* değerlerinin ve soylu efendilerin çıkarlarına uygun değerlerden *cömertlik/alicenaplık* ve *cesaret* değerlerinin uğru ve Sultan Mahmut tarafından temsil edildikleri görülmektedir. Uğru tüm alçak gönüllülüğüyle gözyaşları içinde, eylemi tasarlama ve yapma anındaki duygu ve düşüncelerini, karşısındakilerin acıma duygularını harekete geçirecek şekilde dile getirmekte; Sultan Mahmut ise bu acınası hal karşısında onu muhatap alarak konuşmamakla birlikte tüm cömertliği/alicenaplığıyla ona en uygun olan cezayı vermektedir. Uğru; Sokrates'in bilgi ve mutluluğun eşitliği düşüncesi karşısında, Nietzsche'nin bir *décadance formülü* diğer bir söyleyişle *yaşamı yadsıma içgüdüğü* adını verdiği ruh hali içindedir. Doğru olan eylemleri yapmak istemekle birlikte içindeki, özendiği şeylere sahip olma dürtüsünün önüne geçememiştir.

Bu noktada Mandeville'in etik algısı, durumla uyum göstermektedir. Filozofa göre doğru ve yanlış bilgisi ancak gelenek, görenek ve yasalarla öğrenmektedir. Geleneklere göre davranmayan bencil dürtülerini kontrol etme konusunda nefisinden feragat edemeyen, toplumun yararını gözetemeyen ve bu dürtülere yenik düşerek *erdemsizlik* sergilemiş olan uğru, şimdi yasalarla cezalandırılarak doğru eylemi öğrenecektir ve ondan, bundan sonraki hayatında geleneğe uygun davranması beklenecektir. Mandeville'nin etik anlayışında yer alan erdem olarak görünen cömertliğin, hayırseverliğin özünde de insanın başkalarının muhtaç durumundan duyduğu rahatsızlık hissini teskin etme amacının olduğu iddiası ise Sultan Mahmut'un uğrunun ağlayışı karşısında duyduğu rahatsızlık hissini gidermek için ona verilecek en uygun cezayı bulma çabasında kendini göstermektedir. Hikâye'nin her iki kahramanı da Mandeville'nin etik felsefesine uygun davranmaktadırlar.

Diğer yönden Sultan Mahmut'un uğruya verdiği ceza, birkaç kademede incelenebilir. Bu inceleme için öncelikle Hacı Bektaş Velî'ye bakış açısında farklı bir noktaya değinmek gerekmektedir. Şöyle ki; gerek sözlü gerekse yazılı anlatımlarda metinlerin mutlak sürette bir ilk yaratıcısı vardır. Bu noktada, ilk yaratıcıyı *üst akıl* olarak adlandırıyoruz. Örneğin mitolojik dönemlerin üst aklının günümüz üst aklından farklı olduğu mutlak bir gerçekliktir ve bu üst akıl yaratımlarında vermek istediği fikri olağanüstülüklerle süsleyerek yaratıma tanrısal bir yön verecek, insanların ilgisini çekecek, inanılabilirliği arttıracak şekilde yapmıştır. Bu noktada Cocchiara'nın (2017, 313); Pitre'nin bulgularından yola çıkarak, atasözlerinin *bir ilk yaratıcısı* olduğu konusunda yaptığı çıkarım şöyle özetlenebilir: Pitre, sonradan atasözüne dönüşen ilkel ifadenin ilk başta bireysel olduğunu, halk olarak adlandırdığımız ve doğası gereği yaratıcı olmayan kolektife ait olmadığını kabul etmiştir. Pitre; *söz bir ağızdan çıkar ve binlercesine ulaşır* demektedir. Diğerlerinden daha yetenekli olan bireylerin, yaratıcı, mucit, başlatıcı olabileceklerini ama atasözlerinin yaratıcılarının isimleri unutulmuş olduğunu çünkü halkın atasözlerinin yaratıcısına, bilim adamlarının vecize sahiplerine yükledikleri anlamı yüklemiş olduklarını söylemektedir.

Kanaatimizce tıpkı atasözlerinin bir ilk yaratıcısı olduğu gibi mitlerin de masalların da hikâyelerin de bir ilk yaratıcısı vardır. Halk arasında diğer bireylerden daha yetenekli, yaratıcı, mucit, alfa birey olarak tanımlanan, iknâ kabiliyetine sahip, söyledikleri, yazdıkları ve yaptıklarıyla insanları etkileyebilen bu bireyler, bu anlatımların ilk şeklini belirleyen *üst akıllardır*. Üst akıllar hem dinleyenlerin/okuyanların/takipçilerinin ilgisi çekebilmek hem de ait oldukları toplumun halk felsefesini oluşturan çekirdek birimleri yani halk fikirlerini verebilmek kaygısıyla anlatımlarında bir evren, bir hikâye, hikâye içinde yer alan kahramanlar yaratmışlar ya da daha önce halk arasında bilinen anlatıları ele almış ve metinlerarasılıkla yeni bir formatla onları kendi felsefeleri doğrultusunda işe koşmuşlardır. Bu yaratımları yoluyla halk felsefesinin devamlılığını sağlamışlardır. Üst aklın yaratımında vermek istediği bu halk fikirleri, iletim katmanının en alt katında yatan halk fikirleridir ve halk fikirleri bir araya gelerek halk felsefesini oluştururlar (Çobanoğlu, 2022, 810).

İşte bu noktada Hacı Bektaş Velî, tarikat kurmuş, mürit yetiştiren bir üst akıldır, bir dinî liderdir. Dinî gelenek çerçevesinde verdiği eserlerle en alt katmandaki halk fikirlerini iletmış, bu sayede halk felsefesinin çağları aşarak günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Bu sebeple mutasavvıfın eserlerinde tesadüfen yapılmış bir anlatıma rastlamak mümkün değildir. Bu anlatıların hepsi, en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş ve halk fikirleriyle özdeşleştirilmiş anlatılardır.

Hikaye’de uğruya verilen ceza birinci kademedede; Sultan Mahmut’un sahip olduğu kıymetlere özenen ve onun eşyalarını çalarak bu özentisini gidermeye, çaldıkları vasıtasıyla bir anlamda kendince “sultanlaşma”yı hedefleyen uğruya verilen cezadır. Sultan yine bütün cömertliğiyle onu yıkatmış ve kıyafetlerini, atını, atının gerdanlığını da ona hibe etmiş ve bu hareketiyle uğrunun elinin kesilmesini engellemiştir. Sultan burada İbn Sina’nın *hakiki/gerçek cömertliği* karşısındakinden herhangi bir fayda beklemezsizin karşılıksız olarak veren; *mecazi cömertliği* ise yaptığı cömertlik karşısından övgü bekleyen olarak tanımladığı cömertliklerden hakiki/gerçek cömertliği örneklemekte ve filozofun etik felsefesine uygun davranmaktadır fakat hemen akabinde “Onu, şehirde gezdirin ve bu kişi sultanın keremine inanıp küstahlık etmiştir.” diye bağırın buyurmuştur. Sultan burada da uğruya, “Sen benim kıyafetlerimi giymekle, atıma binmekle, atımın sahip olduğu gerdanlığa sahip olmakla ben olamazsın çünkü sen eline hakim olamadın ve hırsızlık yaptın, ahlaka aykırı davrandın. Hayalini kurduklarını elde etmiş olmak seni ben yapmaz!” demekte ve cömertlik olumlu etik değeri ile onun zıttı hırsızlık olumsuz etik değerini, kıyafetleriyle bedenleştirmekte ve iki değer arasındaki tezatı, etik değerlerin bedenleşmiş hali olan kıyafetlerini uğruya giydirerek görselleştirmekte, erdem sahibi olmaya yönelik halk fikrini vermektedir. Uğrunun içinde bulunduğu ruh hali, Stoacıların kaderci yaklaşımına uymamaktadır. Ne uğru ne de Sultan Mahmut’un söylemlerinde kaderci bir yaklaşımın izlerine rastlanmamaktadır bilakis Kant’ın felsefesine uygun olarak *ödev etiği* ön plana çıkmaktadır. Eylem öncesi okuyanda uyandırılan bakış açısı, Kant’ın *ödev etiğine* uygun olarak; çalmak kötü bir eylemdir ve ne olursa olsun bu eylem gerçekleştirilmemelidir, önermesiyle özetlenebilir fakat eylem sonrası bakış açısında Ross’un *ilk bakışta ödev anlayışı* izlenmektedir. Eylemin gerçekleştirilmesindeki hafifletici sebep olarak bilgisizlik unsuru ortaya çıkmakta ve Sultan Mahmut’un verdiği cezada bu hafifletici sebebin etkili olduğu görülmektedir.

Hikâyede uğruya verilen ceza ikinci kademedede; Sultan Mahmut cezayı verirken İslam dinindeki el kesilme uygulamasını tercih etmemiştir. Uğrunun içinde bulunduğu ruh halini göz önünde bulundurmuş ve başka hırsızlık olaylarında emsal teşkil etmesi bakımından ona ifşâ cezası vermiştir. Sultan Mahmut, ceza verirken Bentham ve Mill’in Faydacılık/Yararcılık felsefesinde *en doğru ahlaki eylem, faydası en yüksek olan eylemdir* savunusuna göre hareket etmiş ve verdiği cezanın; iknâ edici, ders verir nitelikte, kalıcı izli davranış değişikliğini sağlayarak öğrenmeyi gerçekleştirecek, ceza hukukuna, dine, geleneklere, etik anlayışa, toplumun kabullerine uygun, ifrat veya tefrite kaçmayan bir ceza olmasına özellikle dikkat ederek toplumsal yararı/faydayı ön planda tutmuştur.

Sultan Mahmut bu davranışıyla Mevlana’nın etik felsefesinde, hükümdarlara halklarını adaletle ve cömertlikle yönetmeleri, adaletin gerektirdiği cezaları uygularken iyilik yapılması, zulümlerin ancak adaletle dengeleneceği öğüdünü tutmuştur. Uğrunun sahip olmak istediklerini ona hediye eden Sultan Mahmut, yine Mevlana’nın hükümdarların cömert olmaları, sabırlı olmaları, herkese iyilik etmeleri, suçlulara karşı adaletle davranmaları gerektiğini vurgulayan ve adaleti tesis etmek kaygısıyla acele karar vermemelerini, bazen suçlunun pişman olmasına zaman tanınmanın adaletin tecelli etmesinde fayda sağlayabileceğini dile getirdiği düşünceleriyle uyumlu davranmıştır. Sultan Mahmut’un bir uğruya çaldıklarını hibe edip uğruyu affetmesi noktasında, Yunus Emre’nin *yaradılanı severiz yaradandan ötürü* felsefesiyle hareket ettiğini söylemek mümkündür.

Sultan Mahmut'un olumlu hareketi; *Kutadgu Biligte*, Yusuf Has Hacıp'in dile getirdiği "Bey bilgili ve akıllı olmalıdır; cömert ve yumuşak huylu olmakta lazımdır"; *Atabetül Hakayıka*, Edip Ahmet Yükneki'nin dile getirdiği "Tabiatlerin en iyisi ve adetlerin ayıplanmayanı cömertliktir" ve *Siyasetnamede*, Nizâmülmülk'ün dile getirdiği "Yönetici/vezir; akıllı, ölçülü, adil ve bilge olmalıdır. Liyakati esas almalı, mütevazı olmaya gayret sarf etmeli dürüst ve cömert davranmalıdır" sözleriyle de uyum göstermektedir.

Yapılan inceleme neticesinde *Cömert Olmak Olumlu Etik Değeri ve Hırsızlık Yapmak Olumsuz Etik Değerlerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Tablosunda* yer alan etik eylemlerdeki, halkbilimsel anlamda halk fikirleri ile metaetiksel anlamda önermeler doğrultusunda ulaşılan halk felsefesi şu şekildedir;

Halk felsefesi (dünya görüşü): Türk halk felsefesinde yöneticilerin, cömert olmaları ve cömert olduklarını gösterir etik eylemler sergilerken altın ortayı tutturmalarının gerekliliği söz konusudur. Yöneticiler altın ortayı tutturamadıklarında eyledikleri etik eylemlerin, yönettikleri halk tarafından yanlış anlaşılabilceği, olumsuz eylemleri eyleyebilecekleri ve bu eylemleri karşısında ceza dahi almayacakları şeklinde yorumlanabilir bu sebeple bu konuya özellikle dikkat edilmektedir. İnsanın erdemsiz davrandığı durumlarda, bunu bilerek isteyerek mi yoksa bilgisizliğinden, aymazlığından mı yaptığı yöneticiler tarafından özellikle dikkate alınmakta, irdelenmekte, değerlendirilmekte ve cezai müeyyideler buna göre belirlenmektedir.

Türk halk felsefesinde, hırsızlığın mutlaka cezalandırılması gereken yüz kızartıcı bir suç olduğu fakat verilen cezanın emsal teşkil etmek bakımından iknâ edici, ders verir nitelikte, kalıcı izli davranış değişikliği sağlayacak, ceza hukukuna, dine, geleneklere, etik anlayışa ve toplumun kabullerine uygun, ifrat ve tefrite kaçmayan bir ceza olması ve yöneticilerin adaletle hükmetmeleri esaslarıyla yapılandırılmış bir halk felsenin varlığı görülmektedir.

5. Bulgular

Halkbilimsel Metaetik Kuram ve kuramın inceleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme* ile Hacı Bektaş Veli'nin Besmele Tefsiri'ndeki *Hikâye* anlatısında yer alan *Cömert olmak ve Hırsızlık yapmak* etik değerleri hakkında yapılan araştırma sonucunda bulgular şu şekildedir;

Mitolojide *Cömert olmak ve Hırsızlık yapmak* etik değerlerinin birçok kültürün mitolojisinde yer almakta olduğu, cömert olmak olumlu etik değerinin, Yunan, Sümer, Babil, Roma ve Türk mitolojilerinde tanrıların/tanrıçaların özellikleri olarak tanımlanıp ana tanrıça sembolüyle özdeşleştirildiği; hırsızlık yapmak olumsuz etik değerinin, Yunan mitolojisinde tanrıların hırsızlık eylemleriyle, Türk mitolojisinde farklı anlatılarda saksagan kuşu benzetmesiyle ve Dede Korkut Kitabı'nda insanların eylemleriyle ifade edildiği görülmüştür.

İslam felsefesi ve Batı felsefesi filozoflarının cömert olmak olumlu etik değeri ve hırsızlık yapmak olumsuz etik değeri hakkındaki düşüncelerinin incelenmesi sonucunda;

Etik disiplini çerçevesinde İslam felsefesi filozofları; Hacı Bektaş Veli, Mevlana, Yunus Emre, Farabi, Gazali, İbn Sina, İbn Miskeveyh, Nasîruddîn Tûsî'nin, erdemleri *hikmet, şecaat, iffet ve adalet* olmak üzere dört temel erdem üzerine yapılandırıldığı,

toplumsal yaşam içinde bireylerin ancak bu erdemlerin tümüne sahip olduğu zaman övülmeyi hak ettikleri, bir hyun övgüye layık erdem vasfını kazanabilmesi için onun birey tarafından bir başkasına gösterilmesi ve bir başkasına sirayet etmesinin sağlanması şartının varlığı görülmüştür.

Etik disiplini çerçevesinde Batı felsefesi filozofları; Sokrates, Platon, Aristoteles, Nietzsche, Mandeville, Zenon, Kant, Bentham ile Mill ve Ross'un, erdemi, ahlaki açıdan iyi ve doğru davranışlarda bulunmak olarak tanımladıkları yanı sıra bireyi iyi ve doğru davranışlarda bulunmaya yöneltecek diğer bir söyleyişle bireyi iyi insan olmaya yöneltecek nitelikler olarak açıkladıkları ve erdemli insanın sahip olduğu nitelikleri; *doğruluk, dürüstlük, yiğitlik, cesaret, cömertlik, hüner, merhamet, bağışlama, hoşgörü, minnet duyma, alçak gönüllülük, misafirperverlik, terbiye, nezaket, edep, iyi niyet, vefa* gibi faziletler olarak sıralandıkları görülmüştür.

Geçiş dönemi eserleri ve Siyasetnamelerde cömert olmak olumlu etik değeri ve hırsızlık yapmak olumsuz etik değeri hakkındaki düşüncelerin incelenmesi sonucunda;

Kutadgu Biligde ve Siyasetnamede cömertliğin yöneticilerde mutlak surette bulunması gereken bir özellik olarak tanımlandığı, *Atabetül Hakayıka* tabiatlerin en iyisi olarak nitelendirildiği görülmüştür.

Hacı Bektaş Velî'nin *Besmele Tefsirindeki Hikâye* anlatısında yer alan *Cömert olmak ve Hırsızlık yapmak* etik değerlerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselle Çözümleme Tablosu'nda yer alan iki bağlamının incelenmesi sonucunda;

Sultan Mahmut'un cömert tavırlarının, Hacı Bektaş Velî, Mevlana, Yunus Emre, Farabi, Gazali, İbn Sina, Sokrates, Platon, Nietzsche, Mandeville, Kant, Ross, Bentham ile Mill'in etik felsefesiyle uyum gösterdiği; Aristoteles, İbn Miskeveyh, Zenon'un etik felsefesiyle uyum göstermediği fakat Nasîruddîn Tûsî'nin etik felsefesiyle bir noktada uyum gösterdiği görülmüştür.

Uğrunun hırsızlık yapmak olumsuz etik eylemiyle sergilediği davranışın, Hacı Bektaş Velî, Mevlana, Sokrates, Nietzsche, Mandeville, Kant, Ross, Bentham ile Mill'in etik felsefesiyle uyum gösterdiği; Yunus Emre, Platon, Zenon'un etik felsefesiyle uyum göstermediği bir noktada Hacı Bektaş Velî'nin felsefesinden uzaklaştığı tespit edilmiştir.

Sonuç

Toplumlar; kendilerini evrende nasıl konumlandıklarına bağlı olarak hayatı algılayış biçimleri, dünya görüşleri doğrultusunda ortaya koydukları halk fikirleri ve bu halk fikirlerinin birleşmesiyle husule gelen halk felsefesi doğrultusunda hareket ederler. Halk felsefesinin, oluşumlarında bağlam görevi üstlendiği yapılar; gelenek, görenek, âdet, töre ve örflerdir. Sosyal normlar arasında bulunan gelenekler toplumlara yol gösteren en önemli yapılarıdır. Gelenekler; ahlaki gelenekler, sosyal gelenekler ve dinî gelenekler olmak üzere üçe ayrılırlar. Toplumlar yaşayışlarını, inandıkları dinin emirleri doğrultusunda yapılandırmaktadırlar, bu sebeple din ve dinî gelenekler toplum yaşayışında büyük önem taşımaktadır. Türk toplumu İslam dini üzerine yapılandığı yaşam tarzında, dinî geleneklerini tarihin her döneminde ön planda tutmuş ve kabullerini, düsturlarını İslam dini doğrultusunda belirlemiştir. İslam dininin ve dinî geleneğin yayılmasında, kolonizatör dervişlerimizin/velîlerimizin yeri tartışılmaz derecede önem taşımaktadır.

Hacı Bektaş Velî, İslam dinini yaymaya çalışan, dinî geleneğin yerleşmesi amacıyla sözlü ve yazılı olarak ürünler veren büyük bir âlim, çok kıymetli bir velîdir. Bütün sözlü ve yazılı kültür ürünlerinin bir ilk yaratıcısı vardır. Halk arasında diğer bireylerden daha yetenekli, yaratıcı, mucit, alfabirey olarak tanımlanan, iknâ kabiliyetine sahip, söyledikleri, yazdıkları ve yaptıklarıyla insanları etkileyebilen bireyler, bu anlatımların ilk şeklini belirleyen *üst akıllardır*. Üst akıllar hem dinleyenlerin/okuyanların/takipçilerinin ilgisi çekebilmek hem de ait oldukları toplumun halk felsefesini oluşturan çekirdek birimleri yani halk fikirlerini verebilmek kaygısıyla anlatımlarında bir evren, bir hikâye, hikâye içinde yer alan kahramanlar yaratmışlar ya da daha önce halk arasında bilinen anlatıları ele almış ve metinlerarasılıkla yeni bir formatla onları kendi felsefeleri doğrultusunda işe koşmuşlardır. Bu yaratımları yoluyla halk felsefesinin devamlılığını sağlamışlardır. Üst aklın yaratımında vermek istediği bu halk fikirleri, iletim katmanının en alt katında yatan halk fikirleridir ve halk fikirleri bir araya gelerek halk felsefesini oluştururlar.

İşte bu noktada Hacı Bektaş Velî, tarikat kurmuş, mürit yetiştiren bir üst akıldır, bir dinî liderdir. Dinî gelenek çerçevesinde verdiği eserlerle en alt katmandaki halk fikirlerini iletmış, bu sayede halk felsefesinin çağları aşarak günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Bu sebeple mutasavvıfın eserlerinde tesadüfen yapılmış bir anlatıma rastlanmamaktadır. Bu anlatıların hepsi, en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş ve halk fikirleriyle özdeşleştirilmiş anlatılardır.

Hacı Bektaş Velî'nin, Besmele Tefsiri'ndeki *Hikâye* anlatısında Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemiyle yapılan inceleme sonucunda, mutavvıfın *Cömert Olmak Olumlu Etik Değeri* ve *Hırsızlık Yapmak Olumlu Etik Değerinin* Türk kültür ergonomisinin çatısını oluşturan çok önemli etik değerler olduklarını tüm anlatı boyunca vurguladığı ve bu olumlu/olumsuz etik değerlerimizi dinî gelenekler içinde bir kültürel etik kod olarak yer aldığı önemle işaret ettiği, işlediği görülmektedir.

Bu anlamda Halkbilimsel Metaetik Kuram; Hacı Bektaş Velî'nin İslam'ın ruhunu, millet şuuruyla sentezleyerek ortaya koyduğu müstesna eserlerinde yer alan Türk halk felsefesinin ergonomik yapısına uyum sürecini tamamlamış ve birer etik kod haline gelmiş olumlu/olumsuz etik değerlerin, farklı bakış açılarından bakarak kadim bilgiler ışığında ve günümüz etik felsefesi doğrultusunda yorumlanmasını sağlamaktadır. Halkbilimsel Metaetik Kuram; Türk dünyası halk felsefesi, Türk dünyası etik indeksi, Türk dünyası kültür ekolojisi ve Türk dünyası dinî gelenek etik indeksi çalışmalarında, bir yerli kuram ve bu yerli kuram çerçevesinde geliştirilmiş bir inceleme yöntemiyle katkı sağlamak amacıyla ortaya konmuştur.

Kaynaklar/References

- Arat, Reşit, Rahmeti. *Atebetü'l-Hakâyık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.
- Atay, Hüseyin. "Dinde Reformun Yöntemi ve Bir Örnek: Hırsızlık.", *AÜİFD*, C. XLIII, S. 2, s. 1-18, 2002.
- Avcı, Mustafa. *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*. İstanbul: Eren Yayınları, 2004.
- Bolay, Süleyman, Hayri. "Değerlerimiz ve Günlük Hayat." *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*. C. 1, S. 1, s. 12-19, 2007.
- Boone Brian. *Etik 101*. (çev. Selin Aktuyun), İstanbul: Say Yayınları, 2019.

- Campbell, Joseph. *İkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*. (çev. Kudret Emiroğlu), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995.
- Can, Şefik. *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.
- Caner, Emre. *Kutsal Fahişe'den Bakire Meryem'e Toprak ve Kadın*. İstanbul: Su Yayınları, 2004.
- Cocchiara, G. *Avrupa'da Folklor Tarihi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2017.
- Çobanoğlu, Özkul. "Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler." *Milli Folklor*, S.45, s. 12-14, 2000.
- Çobanoğlu, Özkul. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemlerine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Çobanoğlu, Özkul. "Toplumsal ve İktisadi Kökenleriyle Türk Mitolojisi." *Bilim ve Ütopya*, Y.22, S.270, s.11-35, 2016.
- Çobanoğlu, Özkul. "Türk Dünyası Kültür Ekolojisinde Oğuz'un Erenlerinden Hacı Bektaş Veli Öğretisi ve Sürekliliği." *Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi Yayınları*, Türkçe'nin Şairleri Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre Sempozyumu, Bildiri Kitapçığı, 19-20 Kasım 2021. (Baskıda).
- Çobanoğlu, Sacide. *Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetiksel Çözümlemesi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, C. 1, ss. I- 814, 2021a.
- Çobanoğlu, Sacide. *Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetiksel Çözümlemesi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, C. 2, s. 814-1771, 2021b.
- Çobanoğlu, Sacide. "Halkbilimsel Bakış Açısı ve Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Halkbilimi Etik ve Metaetik İlişkisi." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.9, S. 26, s. 402,418, 2021c.
- Çobanoğlu, Sacide. "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Kendini Övmek ve Kibirli Olmak Olumsuz Etik Değerleri'nin Halkbilimsel Temellendirmesi." *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 30, s. 168-192, 2022a.
- Çobanoğlu, Sacide. "Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Türk Halk Felsefesinde 'Sarhoş Olmak Olumsuz Etik Değeri'nin Dede Korkut Örnekleme." *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C. 130, S. 256, s. 195-216, 2022b.
- Çobanoğlu, Sacide. "Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Bir İdeoloji Olarak Dede Korkut Kitabı'nın 'Verdiği Sözü Tutmamak Olumsuz Etik Değeri' Bağlamında Metaetiksel Çözümlemesi." *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 15, S. 37, s. 54-71, 2022c.
- Çobanoğlu, Sacide. "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Husumet Oluşturmak' ve 'İftira Atmak' Olumsuz Etik Değerleri'nin Çözümlemesi." *Folklor/Edebiyat*, S. 110, s. 347-370, 2022d.
- Çobanoğlu, Sacide. *Mitoloji Araştırmaları III*. (Ed.: İbrahim Gümüş) İçinde, "Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nda 'Söz Vermek Verdiği Sözü Tutmak' Olumlu Etik Değeri'nin Mitolojik Arka Planı." *Pradigma Akademi*, s. 31-68, 2022e.
- Çobanoğlu, Sacide. "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Dede Korkut Kitabı'nda 'Kötülük Düşünmek Olumsuz Etik Değeri'nin Halkbilimsel Temellendirmesi, (Folklor Metaetik Nazariyya ile Dada Qorqud Kitabındaki 'Pis Düşünmeyin Menfi Etik Deyeri'nin Folklorla Esaslandırılması). *Türkoloji Dergisi*, N. 1, s. 106-125, 2022f.
- Çobanoğlu, Sacide. *Halkbilimi ve Metaverse Yeni Dünyaların Beşiğinde*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2022g.
- Çobanoğlu, Sacide. "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Cinselliğin Anlatımında Estetik Söyleme Önem Vermek Etik Değeri'nin Dede Korkut Örnekleme." *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken Dergisi*, ZfWT, Vol 14, No. 2, s. 203-228, 2022h.

- Çobanoğlu, Sacide. “Halkbilimsel Metaetik Kuram ile Türk Mitolojisinde Zamanda Kalıcı Olmak Etik Değerinin Metaetiksel Çözümlemesi.” *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XIX/75: 799-822, 2022.
- Dikici, Mehmet. *Türklerde Devlet*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Dundes, Alan. *Folk ideas as units of worldview*. Toward New Perspectives in Folklore, (Ed.: A. Paredes - R. Bauman). 93-103, Austin: The University of Texas Press, 1972.
- Duran, Hamiye. *Hacı Bektaş Velî Külliyyatı*. (İçinde “Besmele Tefsiri”, s. 203-328), Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*. İstanbul: Ebru Yayınları, 1986.
- Farabi. *Fusûlü'l-medenî*, nşr. D. M. Dunlop, Cambridge University Press, Cambridge, 1961.
- Gazali. (1983). *İhyâu ulûmi'd-dîn, Dâru'l-Mâ'rife*. c. IV, Beyrut.
- Güzel, Abdurrahman. “Ahmed Yesevi'nin Fakr-nâmesi ile Hacı Bektaş Velî'nin Makâlât'ı arasındaki Benzerlikler.” *Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri*, s. 33-43, Ankara: 1982.
- Hacı Bektaş Velî. *Hacı Bektaş Velî Külliyyatı*. (ed. Gıyasettin Aytaş, Ömer Özkan, Hamiye Duran, Malik Bankır, Baki Yaşa Altınok), Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Hacı Bektaş-î Velî. *Makâlât*. (haz. Ali Yılmaz, Mehmet Akkış, Ali Öztürk), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Has Hacıp, Yusuf. *Kutadgu Bilig*. (çev. Reşit Rahmeti Arat), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.
- İbn Miskeveyh. *Tehzîbü'l-Ahlâk*, nşr. *Kostantin Zürek*, The American University of Beyrut, 1967.
- İbn Sina. *El-İşârât ve't-Tenbihât*. (çev. Ali Durusoy-Muhittin Macit-Ekrem Demirli), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005.
- İbn Sina. *İşaretler ve Tembihler*. (çev. Muhittin Macit, Ali Durusoy, Ekrem Demirli), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Kaplan Mehmet. *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1986.
- Kenny, Antony. *A Brief History of Western Philosophy*. Great Britain: Blackwell Publishers, 1998.
- Kına, Bayoğlu, Filiz. “İnsan Doğası Ve Ahlakın Yapaylığı: ‘Arıların Masalı’.” *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 63, S. 619-625, 2019.
- Kur'an'ı Kerim, El-Mâide, 5/38-39.
- Macintyre, Alastar. *Ethik'in Kısa Tarihi/Homerik Çağdan Yirminci Yüzyılda*. (çev. Hakkı Ünler, Solmaz Zelyüt), İstanbul: Paradigma Yayınları, 2001.
- Mandeville, Bernard. *The Fable of the Bees: or Private Vices. Publick Benefits*. Vol. I ve II. (Ed. F. B. Kaye). Indianapolis: Liberty Fund, 1988.
- Menekşe, Ömer. *15. ve 18. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Hırsızlık Suçu ve Cezası*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Mevlânâ Celâleddiîn Rûmî. *Mecâlis-i Seb'a*. (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: Kent Basımevi, 1994.
- Mevlânâ Celâleddiîn Rûmî. *Mektûbât-Mektuplar*. (haz. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 1999.
- Mevlânâ Celâleddiîn Rûmî. *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*. (çev ve şerh. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2003.
- Nietzsche, Friedrich. *The Will To Power*. trans. by W. Kaufmann & R. J. Hollingdale, New York: Vintage Books, 1967.

- Nietzsche, Friedrich. *Putların Alacakaranlığı - Çekiçle Felsefe Yapmanın Yolları*. (çev. İsmet Zeki Eyüboğlu), İstanbul: Say Yayınları, 2002.
- Nizamülmülk. *Siyasetname*. (Mehmet Altay Köymen), Ankara: T.T.K Yayınları, 2018.
- Onart, Adnan. "Ahlâk Felsefesinde Doğalcılık Nedir?". *Felsefe Arkivi*, 0 (20), 79-97, 1976.
- Ormsby, Eric Lee. *İslam Düşüncesinde 'İlâhî Adalet' Sorunu (Teodise)*. (çev. Metin Özdemir), Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2001.
- Platon. *Devlet*. (çev. Sabahattin Eyyüboğlu - M. Ali Cimboz), 353/d, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.
- Platon, *Protagoras*. (çev. Nurettin Şazi Kösemihal), 355a-b, İstanbul: MEB Yayınları, 1997.
- Ross, David. *The Right and The Good*. Oxford: Clarendon Press, 1930.
- Ross, David. *Nicomachean Ethics Ol Aristotle*. Introduction, P. V. London, 1959.
- Radloff, Wilhelm. *Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı II*. Ankara: EKAV Eğitim ve Kalkınma Vakfı, 1999.
- Strauss, Claude Lévi: *Yaban Düşünce*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Dîvânı Risâletü'n-Nushiyye III Tenkitli Metin*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Tepe, Harun. *Etik ve Metaetik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2011.
- Tûsî, Nasîruddîn. *Ahlâk-ı Nâsîrî*. (ed. Tahir Özakkaş), (çev. Anar Gafarov, Zaur Şükürov), İstanbul: Litera Yayınları, 2007.
- West, David. *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. (çev. Ahmet Cevizci), C. 2, s. 814-1771, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2008.